

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۴

وصول مقاله: ۱۳۹۲/۱۰/۳

تأیید نهایی: ۱۳۹۳/۴/۱

صفحات: ۷۰ - ۴۷

تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار

دکتر سید هادی حسینی^۱، کاظم علی آبادی^۲، دکتر علیرضا حمیدیان

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، شناخت مؤلفه‌های سازنده و تحلیل سطح پایداری اجتماعی در شهر سبزوار است. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی است. از روش تحلیل داده‌های ثانویه و بررسی‌های پیمایشی در بخش گردآوری داده‌ها و از روش‌های علی و همبستگی در بخش تحلیل داده‌ها استفاده شده است. برای آزمون روایی ابزار سنجش، پس از تدوین آنها مبتنی بر انجام روایی صوری، از سنجش اعتبار محتوایی و برای تحلیل پایایی ابزار سنجش نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. یافته‌های تحقیق حاکی از این هستند که در محدوده مطالعه‌شده، امتیاز شاخص کلی پایداری اجتماعی از عدد میانه نظری (۳) پایین‌تر (۲/۸۵) و در وضعیت مناسبی قرار ندارد. بیشترین ناپایداری به ترتیب مربوط به شاخص‌های مشارکت در امور سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی و کمترین ناپایداری در شاخص‌های احساس تعلق مکانی، عدالت فضایی و بهره‌مندی اقتصادی بوده است. بررسی‌های این پژوهش، نشان می‌دهد دو متغیر زمینه‌ای نوع تصرف واحد مسکونی (مالک / مستأجر بودن) و مدت اقامت در محله، نقش مهم و شایان توجهی در بهبود پایداری اجتماعی شهرها دارد. استفاده از رگرسیون چند متغیره و ضریب بتا برای شناسایی میزان اهمیت هر یک از شاخص‌های مطالعه‌شده، گویای نقش مهم‌تر شاخص‌های سرمایه اجتماعی (۰/۵۱۶)، عدالت فضایی (۰/۲۹۴) و احساس تعلق مکانی (۰/۱۹۲) در پایداری اجتماعی محلات شهری است. تحلیل همبستگی میان شاخص سرمایه اجتماعی با دیگر شاخص‌های سازنده متغیر پنهان پایداری اجتماعی نیز گویای همبستگی معنی‌دار اکثر شاخص‌ها با سرمایه اجتماعی است. با توجه به نقش و جایگاه مهم و بی‌بدیل شاخص سرمایه اجتماعی در میان دیگر شاخص‌های بررسی‌شده، به نظر می‌رسد نظام مدیریت و برنامه‌ریزی شهری باید به سمت و سویی حرکت کنند که بتوانند با برنامه‌ریزی‌های کالبدی و طراحی فضاهای شهری، زمینه را برای ایجاد و بهبود سرمایه اجتماعی شهروندان فراهم سازند. ایجاد شورایی در محلات و نواحی شهری، لزوم تدوین برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی محله محور در طول سال، تدوین برنامه‌های راهبردی برای نواحی شهری با تأکید بر مشارکت شهروندان در تدوین آنها، ایجاد فضاهای کالبدی همانند فرهنگ‌سرای محله به عنوان مکانی برای اجرای برنامه‌های مختلف و همچنین میعادگاهی برای دیدار شهروندان با یکدیگر، اولویت فائق شدن برای ایجاد پارک‌های و فضاهای عمومی محله‌ای و ناحیه‌ای به عنوان بستر و زمینه‌ای برای اوقات فراغت شهروندان را می‌توان از جمله برنامه‌های مدیریت شهری برای بهبود سرمایه اجتماعی و پایداری اجتماعی شهرها پیشنهاد کرد.

کلید واژگان: توسعه پایدار، پایداری شهری، پایداری اجتماعی، شهر سبزوار

Hhosseini59@yahoo.com

kazemaliabadi_msc@yahoo.com

alireza.hamidian1337@yahoo.com

۱- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار (نویسنده مسؤل)

۲- عضو هیات علمی مرکز پژوهشی علوم جغرافیایی و مطالعات اجتماعی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار

۳- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار

نوع بشر نه تنها در جهانی زندگی می‌کند که فرایند شهرنشینی در آن غلبه دارد، بلکه در حال تجربه شهری شدن فقر و نابرابری بی‌سابقه‌ای نیز است (Munier, 2006: 90). مقیاس شهرنشینی و مشکلات آن بیانگر این است که پیامدهای آنها در حال حاضر جهانی هستند (Hall, 2005: 153). بر همین اساس نیز دست‌یابی به پایداری توسعه شهرها در جهان معاصر به عنوان پیش‌نیاز و شرط ضروری برای توسعه پایدار در سطح جهانی قلمداد شده و بر آن تأکید می‌شود. هر چند که تأکید اصلی در اندیشه‌های آغازین اندیشه توسعه پایدار بیشتر بر ابعاد زیست محیطی استوار بود، به دنبال حرکت‌ها و جنبش‌های اوایل دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، نگرش‌های تک‌بعدی به پایداری، مورد انتقاد قرار گرفت و به مرور، زمینه برای شمول بیشتر شاخص‌های پایداری در حوزه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و اخلاقی فراهم گردید. در واقع مسئولان اجرایی و نظریه‌پردازان و اندیشمندان دانشگاهی به مرور زمان دریافته‌اند که بدون کاهش نابرابری‌های درآمدی و توزیع عادلانه درآمدها و فرصت‌ها، بدون تدوین چشم‌اندازی درازمدت در جهت بررسی تأثیرات تصمیم‌گیری‌های کنونی بر روی نسل‌های فعلی و آینده، بدون نهادسازی و وضع مقررات، قوانین و سیاست‌های کارآمد، بدون همبستگی و همکاری میان بخش‌ها و سطوح مختلف برنامه‌ریزی و اجرا، بدون برقراری عدالت اجتماعی و کاهش فقر و... نمی‌توان به هدف اصلی یعنی پایداری اکوسیستم دست یافت. در واقع همانگونه که هام (Hamm, 1998) عنوان می‌کند که پایداری مفهومی جامع و کل‌نگر است. این مفهوم به ما اجازه نمی‌دهد که جهان را به نظام‌های کوچکی که ممکن است تحت استثمار کارشناسان حرفه‌ای قرار گیرد، تقسیم کنیم. چرا که پایداریکوششی است مداوم و پیوسته برای تکاملی هماهنگ و موزون در اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی (Mega, 1998: 9).

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۴

در شهرنشینی معاصر جهانی با آنکه سطح زندگی و میزان مصرف، بالاتر از دیگر نقاط است، اما به واسطه رشد روحیه فردگرایی، فقدان حس تعلق مکانی و هویت‌مندی، کاهش سطح همبستگی‌ها و تعاملات اجتماعی میان شهروندان، فقدان یا کاهش سطح نظارت اجتماعی جامعه به واسطه گمنامی شهروندان، ناپایداری در باورهای مذهبی، ناراحتی‌های روحی و روانی و جرایم افزایش یافته و بسیاری از انحرافات در حوزه‌های مختلف، شیوع و بروز کرده است. تا جایی که می‌توان گفت امروزه شهرها تبدیل به مکان‌هایی پاره‌پاره و دستخوش هرج و مرج شده‌اند که در آنها توجه به مقوله پایداری اجتماعی و حفظ تعاملات، به رؤیایی دست‌نیافتنی تبدیل شده است. در شهرهای امروزی "خانه‌های بزرگتر داریم و خانواده‌هایی کوچکتر"، "درآمدهای بیشتر و طلاق‌های بیشتر داریم"، "فرصت‌های بیشتر و تفریحات کمتر داریم"، "تنوع غذایی بیشتر و تغذیه‌ای ناسالم‌تر داریم"، "بیشتر می‌خریم و کمتر لذت می‌بریم" (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۸۵). از نظر اجتماعی-فرهنگی آرامش از شهر ماشینی‌گرای امروزین سلب شده است و نظم اجتماعی و روانی شهر، به هم ریخته است. بزهکاری، کج‌رفتاری و جنایت به شاخصه‌های اجتماعی شهر بدل شده است (شیعه، ۱۳۸۲: ۳۳). در چنین شرایطی به نظر می‌رسد که مهمترین و شاخص‌ترین معضل شهرهای معاصر، دوگانگی و تضادی باشد که در قالب شکل‌گیری دو مدار سیستمی مجزا و با مرزبندی‌های پیدا و پنهان و لایه‌بندی‌های اجتماعی-اقتصادی مشهود در شهرها قابل مشاهده است. دوگانگی و تضادی که عمدتاً از آن با نام‌هایی چون "شهر آفتاب‌گیر و شهر برف‌گیر"، "شهر طلا و شهر نقره"، "شهر روشنایی‌ها و شهر تاریکی‌ها" (رهنمایی، ۱۳۸۸: ۲۸۷)، "حاشیه شهر و متن شهر"، "شهروند و غیرشهروند" یاد می‌کنند. دوگانگی‌هایی که در قالب دو فرهنگ، دو کالبد و دو اقتصاد نمود پیدا می‌کند

نظری به جغرافیای اسکان جمعیت در کشور ایران نیز طی سده اخیر گویای این است که تغییرات اساسی در الگوی

کلان‌شهرهای کشور، ناهمگنی و بیگانگی، وندالیسم، قانون‌گریزی و کج‌رفتاری، فزونی آسیب‌های اجتماعی، شکل‌گیری طبقات و توپوگرافی ناهمگون اجتماعی، بی‌مسکنی، بدمسکنی و حاشیه‌نشینی، تمرکز، تراکم، پس‌افتادگی فرهنگی شهری (ترافیک، آپارتمان‌نشینی، مشارکت) و نرخ بالای بیکاری و بیکاری پنهان، اشتغال در بخش‌های غیررسمی و... تنها و تنها بخش کوچکی از آسیب‌هایی هستند که تا حد زیادی مولود شهرنشینی سریع جامعه ایرانی می‌باشد. فزونی آسیب‌های اجتماعی در شهرها عامل شدت بخشی به ناپایداری اجتماعی و فرسایش روابط انسانی گشته و یکپارچگی دیروزین در شهرهای کشور را به خودمحموری تبدیل ساخته است تا جایی که به سب رکود روابط و همبستگی‌های شهری، دکتر رهنمایی عصر کنونی حیات شهری کشور را به‌خصوص در کلان‌شهرها "عصر انجماد شهری" لقب می‌نهد (رهنمایی، ۱۳۸۶: درس‌نامه دوره دکتری).

تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار ... اسکان جمعیت پدید آمده است. روند این تحولات به‌خصوص در نیم قرن اخیر از شدتی مضاعف برخوردار بوده است. به‌طوری‌که الگوی اسکان جمعیت را کاملاً واژگون نموده است. کشوری که در اوایل قرن حاضر کمی بیش از ۱۰ درصد جمعیت آن شهرنشین بودند، در انتهای قرن، این نسبت به حدود ۷۰ درصد از کل جمعیت رسیده است. این روند یعنی غالب‌شدن الگوی سکونتی شهری، به‌خصوص طی سه دهه گذشته جامعه ایران را دستخوش تحولات زیادی ساخته است (جدول ۱). اگر در گذشته‌ای نه چندان دور به شهرها به عنوان دروازه‌هایی از اشتغال، رفاه، امکانات و به‌طور کلی بهروزی و سعادت نگریسته می‌شد، امروزه دیگر استعاره شهر و شفا مورد تردید قرار گرفته است و قابلیت‌های شهرنشینی در ایجاد رفاه و سعادت برای شهروندان با تردید روبه‌رو گشته است. این شهرنشینی سریع همراه با خود آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی فراوانی را به همراه داشته است. افزایش جرم و جنایت در مناطق شهری به ویژه

جدول ۱: تحولات جمعیت شهری و روستایی ایران طی سال‌های ۸۵-۱۳۳۵

دوره سرشماری	جمعیت کل کشور	درصد نقاط شهری	درصد نقاط روستایی	نرخ رشد جمعیت شهری	نرخ رشد جمعیت روستایی	نرخ رشد کل کشور
۱۳۳۵	۱۸۹۵۴۷۰۴	۳۱/۴	۶۸/۶	---	---	---
۱۳۴۵	۲۵۷۸۸۷۲۲	۳۸	۶۲	۵/۰۲	۲/۱۳	۳/۱۳
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸۷۴۴	۴۷	۵۳	۴/۹۳	۱/۱۱	۲/۷۱
۱۳۶۵	۴۹۴۴۵۰۱۰	۵۴/۳	۴۵/۲	۵/۴۱	۲/۳۹	۳/۹۱
۱۳۷۵	۶۰۰۵۵۴۸۸	۶۱/۳	۳۸/۳	۲/۹۵	۰/۲۸	۱/۹۶
۱۳۸۵	۷۰۴۹۵۷۸۲	۶۸/۴	۳۱/۴	۲/۷۴	-۰/۴۴	۱/۶۱
۱۳۹۰	۷۵۱۴۹۶۶۹	۷۱/۳۸	۲۸/۹۱	۲/۱۴	-۰/۶۳	۱/۲۹

منبع: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۳۵-۹۰

برنامه‌ریزان شهری کشور به‌جای تأکید بر ابعاد گوناگون، پیچیده و متقابل متغیرها و مؤلفه‌های تأثیرگذار در حیات محیط‌های شهری، همیشه بخش اعظم توجه خود را بر روی ابعاد محیطی و کالبدی متمرکز نمایند. در واقع می‌خواستند با نگرشی کارکردی، با ایجاد فرم‌ها و فضاهای مناسب کالبدی به برآورده‌ساختن نیازهای

متأسفانه نظام برنامه‌ریزی کشور نیز آن‌چنان که انتظار می‌رود، نتوانسته است بر پیامدهای حاصل از این توسعه شتابزده شهرنشینی فائق آید و به عبارت گویاتر باید گفت که در ایران، شهرنشینی همواره بر شهرسازی غلبه داشته و نه یک گام، بلکه چندین گام جلوتر بوده است. نتیجه این پیشگامی شهرنشینی نیز باعث گردید تا مسئولان و

گذار هر روزه هر یک از شهروندان در خیابان‌های شهر و مشاهده پدیده‌هایی چون کودکان کار، بزهکاری‌های اجتماعی و وندالیسم، اقتصاد غیررسمی، سرقت، زورگیری، بی‌تفاوتی به یکدیگر و... نشان از آن دارد که بعد اجتماعی توسعه در ایران نتوانسته است چندان به اهداف خود دست یابد و ضروری است سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و مدیران بر این موضوع اهتمام بیشتری بنمایند. دغدغه اصلی و ضرورت‌شناسی این پژوهش نیز بر این اساس شکل گرفته است و هدف اصلی این نوشتار، شناخت و تحلیل یکی از ابعاد اصلی پایداری شهری یعنی پایداری اجتماعی است. نظر به اینکه موضوعات ناظر بر مسائل اجتماعی از پیچیدگی بالایی برخوردار هستند، بیشتر دارای کیفیت‌های ذهنی هستند تا عینی و تأثیرات و تأثرات متقابل و چشمگیری با مسائل اقتصادی، سیاسی، محیطی و... دارند. بی‌شک تحلیل سطح پایداری اجتماعی و کوشش در جهت ارتقای آن، همانگونه که بوهانان عنوان می‌کند، می‌تواند پیش‌نیاز باشد برای دستیابی به توسعه‌ای پایدارتر و همه‌جانبه‌تر برای شهرهای ایران. شهر سبزوار بدین لحاظ مشتی است نمونه خروار که به عنوان محدوده مورد مطالعه انتخاب شده است. این شهر با جمعیتی بالغ بر ۲۳۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ دومین شهر استان خراسان رضوی است. شهر سبزوار به واسطه قرارگیری در مسیر عبور سالیانه بیش از ۱۰ میلیون زائر حرم امام رضا و همچنین داشتن موقعیت چهارراهی و پیشینه تاریخی، سیاسی و فرهنگی اجتماعی کهن از پتانسیل مناسبی جهت توسعه برخوردار است. اما متأسفانه به واسطه نشناختن پتانسیل‌ها و امکانات بالقوه و فقدان اولویت‌بندی صحیح در خصوص چالش‌های پیش روی توسعه شهر، روند برنامه‌ریزی‌ها در این شهر نتوانسته است به توسعه پایدار شهری بیانجامد. پیامدهای این بی‌برنامه‌گی و شناخت نادرست را می‌توان در شاخص‌هایی چون سکونت نزدیک به ۱۲ درصد از جمعیت شهر در سکونتگاه‌های غیررسمی، نرخ فعالیت ۲۹ درصدی (این رقم نشان می‌دهد که در این شهر کمتر از یک‌سوم افراد شهر تولیدکننده کالا و خدمات برای سایرین هستند)، وجود

اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی و حتی روحی و روانی مردم پیردازند؛ چرا که در مقابل ابعاد اجتماعی و اقتصادی که مقوله‌هایی پیچیده بوده و مسائل و مشکلاتشان به راحتی قابل مشاهده و ملموس نیستند، ابعاد کالبدی از وضوح و عینیت بیشتری برخوردار هستند و بالتبع مقابله با آنها نیز راحت‌تر است. پیامد چنین روندی این است که امروزه در شهرهای کشور، ناپایداری‌های اجتماعی در حوزه‌های مختلف رو به افزایش است. به عنوان مثال، یافته‌های پژوهشی تحت عنوان "نگرشی بر ناپایداری اجتماعی در بوم‌شهر ایرانی" حاکی از این است که تحولات شهرنشینی ایران در دهه‌های اخیر و به تبع آن توپوگرافی اجتماعی ناهمگون شهری، مهاجرت، جدایی‌گزینی اجتماعی، حاشیه‌نشینی و نارسایی در ارائه خدمات، آسیب‌های اجتماعی و بی‌توجهی به مقوله‌های اجتماعی از مهمترین چالش‌های توسعه پایدار شهرهای ایران به ویژه در بعد اجتماعی هستند که می‌توان آنها را در قالب موضوعاتی چون ناپایداری اقتصادی (شامل فقر، بیکاری، بدکاری و ناکاری و قشربندی و تضاد و...)، ناپایداری فضایی (شامل توپوگرافی ناهمگون اجتماعی، مهاجرت، جدایی‌گزینی اجتماعی و حاشیه‌نشینی و...)، ناپایداری روحی و روانی (شامل خودکشی، رواج افسردگی و معضلات روحی و روانی و...) و ناپایداری رفتاری (شامل پایداری خانوادگی، پس‌افتادگی فرهنگی، کج‌رفتاری و وندالیسم، خشونت، جرم و جنایت و...) تقسیم‌بندی کرد (رهنمایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۸۴-۲۹۷). بدون شک ادامه این روند و تداوم تأکید بر راه‌حل‌های کالبدی و فنی صرف و بخش ساخت‌افزایی سیاست‌ها و برنامه‌ها و عدم توجه به ابعاد پنهان اجتماعی و فرهنگی آنها نتیجه‌ای جز افول کیفی حیات اجتماعی و زیست‌پذیری شهرهای کشور نخواهد داشت. هر چند که فقدان و نارسایی سامانه‌های اطلاعاتی مکانی و حتی غیرمکانی باعث می‌شود که محققان و پژوهشگران در جامعه علمی کشور نتوانند به صراحت در مورد موضوعات و آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی شهرهای ایران نظریه‌پردازی و تحلیل و تفسیر نمایند، با این وجود

رشته‌ها و حوزه‌های مربوطه، توجه بسیار کمی شده است (Cuthill, 2009). در حالی که ادبیات نسبتاً محدودی که به طور خاص بر روی پایداری اجتماعی متمرکز باشد، وجود دارد، ادبیات بسیار وسیع‌تری در ارتباط با مفاهیمی چون سرمایه اجتماعی، انسجام اجتماعی، شمول اجتماعی و محرومیت اجتماعی که با آن همپوشی دارند، وجود دارد. پایداری اجتماعی مفهومی چند بعدی با دامنه گسترده‌ای از معانی بر محور این سؤال اساسی است که "اهداف اجتماعی توسعه پایدار کدامند؟" سؤالی با دامنه‌ای گسترده بدون اجماع و با پاسخ‌های کثیر (Littig and Griessler, 2005). بررسی موضوع پایداری اجتماعی در شهرها از حیث نظری از سیر تاریخی چندان طولانی برخوردار نیست. صرف نظر از پاره‌ای اشارات تاریخی و اجتماعی در میان آثار فلاسفه یونانی و مورخان مسلمان، ابن خلدون برای نخستین بار به وجهی عالمانه موضوع حیات اجتماعی را در شهر مورد کنکاش قرار داده است. وی در تبیین واقعیت‌های جاری در حیات اجتماعی و تخریب فرهنگ انسانی و جایگزین شدن الگوهای خاصی از منفعت‌طلبی و فردگرایی و کاهش حمایت مشترک نسبت به یکدیگر، دلایلی چون ماهیت زندگی مدنی در شهرها، فزونی جمعیت و رویارویی متعدد شهروندان، رشد فرهنگ رفاه و تن‌آسایی و رواج فرهنگ خودخواهانه برخاسته از فرهنگ جلال و شکوه شهری را ذکر می‌کند (فکوهی، ۱۳۸۳: ۴۰ در رهنمایی و دیگران، ۱۳۸۸: ۲۸۷). پاره‌ای دیگر از محققان به‌خصوص در حوزه علوم اجتماعی نیز موضوع دگرگونی‌های بنیادی در ارکان زندگی شهری و پیدایش اشکال جدی از مناسبات شهری را مورد توجه قرار داده‌اند. مقاله زیمل تحت عنوان "کلانشهر و حیات ذهنی" و مقاله لوئیز ورث تحت عنوان "شهرنشینی به عنوان شیوه خاصی از زندگی" دو نمونه از مطالعات صورت گرفته در خصوص تبیین روابط اجتماعی تغییر شکل یافته در شهرهای جدید می‌باشند (رهنمایی و دیگران، ۱۳۸۸: ۲۸۷).

تا کنون دامنه گسترده‌ای از مفاهیم در خصوص پایداری اجتماعی همچون سرمایه اجتماعی، اجتماعات پایدار،

تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار ...

۳۳۰ هکتار بافت فرسوده شهری، ناپایداری بیش از نیمی از درآمدهای شهرداری سبزوار به عنوان متولی اصلی خدمات‌رسانی به شهروندان، تحقق نیافتن سرانه فضاهای خدماتی پیشنهادی طرح جامع در کاربری‌هایی چون آموزشی، ورزشی، درمانی، فرهنگی و فضای سبز، گسترش رشد بیرونی شهر نسبت به رشد درونی شهر (گسترش افقی شهر)، دسترسی نداشتن بیش از نیمی از واحدهای مسکونی شهر به فاضلاب شهری، توزیع ناعادلانه خدمات شهری در سطح نواحی شهری و... به وضوح مشاهده کرد. هر چند که این شاخص‌ها عمدتاً دارای نمود عینی و بیرونی هستند و به صورت کمی قابل اندازه‌گیری و سنجش می‌باشند، اما ابعاد اجتماعی مترتب بر آنها موضوعاتی است که نیاز به بررسی‌ها بیشتری داشته و دارد. به عنوان مثال، در شهر سبزوار به واسطه نبود بخش صنعتی فعال، بخش عمده‌ای از سرمایه‌گذاری‌ها به بخش‌های واسطه‌گری و دلالی و مسکن هدایت شده است. نتیجه این امر گسترش ساخت فضاهای آپارتمانی در هسته اصلی شهر است که در وضعیت کنونی با حمایت شهرداری و چشم‌پوشی آن نهاد ناظر بر تخلفات روند سریع‌تری نیز به خود گرفته است. بدون شک پیامدهای اجتماعی و فرهنگی این امر موضوعی نیست که بتوان به صورت عینی و در کوتاه‌مدت مشاهده کرد، بلکه به بررسی‌های عمیق‌تر و جامع‌تری نیاز دارد که همه ابعاد این موضوع را مدنظر قرار دهد. بررسی پایداری اجتماعی در این شهر و محدوده‌های منتخب نیز بر همین اساس و ضرورت انجام گرفته است تا بتوان با مسئله‌یابی و مسئله‌شناسی درست، زمینه را برای کاهش چالش‌ها و مشکلات آینده فراهم کرد.

مبانی نظری تحقیق

یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار (و شاید مهم‌ترین بعد آن)، پایداری اجتماعی است که به دلیل ماهیتش محققان، کمتر به آن توجه کرده‌اند. علی‌رغم رویکرد انسان‌محورانه برای تعریف پایداری (Hopwood et al, 2005)، به طور شگفت‌آوری در خصوص تعریف پایداری اجتماعی در

فرهنگی و حتی پایداری سیاسی را برجسته می‌کند. وی در بحث از پایداری اجتماعی و کل توسعه برخی از مؤلفه‌های اساسی و عناصر سازنده چون همگنی و انسجام اجتماعی، برابری درآمدی، دسترسی به خدمات و کالاها و اشتغال را مورد تأکید قرار می‌دهد. به نظر وی پایداری فرهنگی چون مستلزم تعادل میان تغییرات دنیای بیرونی با تداوم توسعه از درون است از مواردی هستند که در دستیابی به پایداری اجتماعی باید مد نظر قرار گیرند.

گروهی دیگر از محققان در تعریف پایداری اجتماعی به چهار عنصر اصلی و تعیین‌کننده یعنی عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت و امنیت اشاره می‌کنند که از آن جمله می‌توان به مطالعه دمپسی و دیگران (۲۰۰۹) و کات هیل ۲ اشاره کرد. دمپسی در مطالعه خود تحت عنوان "بعد اجتماعی توسعه پایدار: تعریف پایداری اجتماعی شهر" پس از بررسی ابعاد مختلف توسعه پایدار، مؤلفه‌هایی چون برابری اجتماعی، حس تعلق/افتخار مکانی، مشارکت در گروه‌ها و شبکه‌ها و امور مختلف، تعاملات اجتماعی، پایداری اسکان و ایمنی و امنیت به عنوان عوامل شکل‌دهنده پایداری اجتماعی معرفی می‌کنند. کات هیل نیز در مقاله‌ای تحت عنوان "تقویت اجتماع در توسعه پایدار: توسعه یک چهارچوب مفهومی برای پایداری اجتماعی در مناطق شهری در حال رشد استرالیا" با تأکید بر ارتباط نزدیک و متقابل میان ابعاد اجتماعی و اقتصادی و محیطی توسعه پایدار، پایداری اجتماعی را دربرگیرنده چهار مؤلفه اصلی شامل سرمایه اجتماعی، عدالت/برابری اجتماعی، مشارکت و درگیرشدن در امور و زیرساخت نرم می‌داند. به نظر نویسنده، سرمایه اجتماعی فراهم‌کننده نقطه شروع تئوریک و نظری برای پایداری اجتماعی است. در حالی که زیرساخت نرم تأمین‌کننده بعد عملیاتی است، عدالت و برابری اجتماعی تأمین‌کننده به الزام اخلاقی برای موضوع است و مشارکت و درگیری در امور نیز فراهم‌کننده روشی برای کارکردن با یکدیگر در اجتماع است. به علاوه بسترسازی

تاب‌آوری اجتماعی، توسعه اجتماعی، ظرفیت اجتماعی و رفاه و محرومیت اجتماعی به کار رفته که حاصل تغییر نگرش به مفهوم توسعه به معنای عام آن می‌باشد (Barron et al, 2002: 4-5) در پورطاهری و دیگران، (۱۳۸۹: ۸). تعداد زیادی از محققانی که در مورد پایداری اجتماعی سخن رانده‌اند، کار خود را بر روی تعریف توسعه پایدار در گزارش آینده مشترک ما مبتنی کرده‌اند. به نظر آنان این تعریف بسیار جذاب است، چرا که این تعریف، ظرفیت تطبیق و سازگاری نیازهای مردم را با اهداف مدیریت زیست محیطی-کالبدی از طریق توسعه اقتصادی در خود دارد (Vallance, 2011: 343). از سوی دیگر در اشارات و نوشته‌های برخی از محققان ارتباط نزدیکی بین مفهوم توسعه اجتماعی و پایداری اجتماعی دیده می‌شود. به عنوان نمونه والانس و همکارانش در مطالعه‌ای تحت عنوان "پایداری اجتماعی چیست؟ تلاش برای تبیین مفاهیم" یک سنخ‌شناسی سه‌گانه از پایداری اجتماعی را ارائه داده‌اند که شامل پایداری اجتماعی توسعه، پایداری اجتماعی ارتباط و پایداری اجتماعی نگهداشت و حفاظت است که سنخ نخست یعنی پایداری اجتماعی توسعه دربرگیرنده یک ارتباط دو سویه میان توسعه اجتماعی و پایداری اجتماعی است. از سوی دیگر برخی از محققان یک ارتباط دوسویه‌ای را میان پایداری اجتماعی و پایداری فرهنگی و توسعه اجتماعی و توسعه فرهنگی مطرح می‌کنند. توسعه فرهنگی و پایداری فرهنگی نسبت به سایر ابعاد توسعه چون اقتصادی و اجتماعی و سیاسی دارای بار ارزشی بیشتری است و در این بعد تأکید اصلی بر روی جنبه‌های غیرمادی و معنوی ماهیت وجودی انسان است. در واقع، مراد از توسعه فرهنگی، فرایندی است که طی آن با ایجاد تغییراتی در حوزه‌های ادراکی، شناختی، ارزشی و گرایشی انسان‌ها، قابلیت‌ها و باورها، شخصیت ویژه‌ای را در آن‌ها به وجود می‌آورد که حاصل این باورها و قابلیت‌ها و رفتارها، واکنش‌های خاصی است که مناسب توسعه است (ازکیا و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۸). ساش (Sash, 1999) از جمله افرادی است که در بحث از پایداری اجتماعی، اهمیت پایداری

وضع زندگی را بهتر کرده و بین طراحی شکل محل‌های عمومی شهر با رفاه اجتماعی، کالبدی و شور و هیجان ساکنان شهر ارتباط برقرار کند. فرایندهایی که برای رسیدن به این اهداف ابداع می‌شوند، زیرساخت‌های نرم (Soft Infrastructure) جامعه نامیده می‌شوند. این اصطلاح عناصری از جامعه را توصیف می‌کند، که در رفاه اجتماعی از اهمیت برخوردار هستند. عناصری چون خدمات معمولی انسانی (بهداشت، آموزش، خدمات اجتماعی، اوقات فراغت، امور فرهنگی و...) و نیز ساختارهای رسمی جامعه، شبکه سازمان‌های داوطلب و روابط اجتماعی که جامعه را شکل می‌دهند. برنامه‌ریزی شهری اگر بخواهد جوامعی فعال ایجاد کند، باید در همه امور یکپارچگی بین این عناصر را ایجاد نماید و به همان اندازه که به زیرساخت‌های سخت، بها می‌دهد، به زیرساخت‌های نرم نیز توجه کند (شکویی، ۱۳۸۱: ۳۱).

با اهمیت یافتن جایگاه شهرها و شهروندان در دستیابی به پایداری جهانی، مباحث مربوط به اجتماع پایدار شهری و شاخص‌های آن نیز به مرور زمان مورد اهتمام جدی قرار گرفتند. در حالی که برای مدت‌های طولانی سیاست‌های برنامه‌ریزی و توسعه شهری عمدتاً بر روی زیرساخت‌های سخت اجتماعات متمرکز گردیده بود و عمده اقدامات صورت گرفته در جهت کاهش مشکلات و بهبود محیط زندگی اجتماعات نیز مبتنی بر اقدامات کالبدی، فنی و سخت افزاری بوده است، وجوه اجتماعی و فرهنگی مورد غفلت واقع شدند. این در حالی است که یک اجتماع چیزی بیش از شکل کالبدی آن است. یک اجتماع شهری در وهله نخست دربرگیرنده مردم و انسان‌ها است و سپس مکانی که این مردم در آن زندگی می‌کنند. در واقع یک اجتماع شهری بیشتر یک محیط اجتماعی است تا یک محیط کالبدی. به عبارت بهتر، در فرآیند پایداری، یکپارچگی مؤلفه‌ها و ابعاد مختلف براساس ارزش‌ها و اولویت‌های اجتماع است چرا که:

- چالش‌ها و مشکلات محیطی در درجه نخست مشکلاتی اجتماعی هستند. شما در واقع مردمی را مدیریت می‌کنید

تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار ... به‌منظور ظهور و بروز خلاقیت‌ها، بسیج آحاد مردم در جهت تأمین اهداف توسعه پایدار و نیز اطمینان از آینده‌ای بهتر برای همه با تأکید بر رفاه مردم بومی و تأکید بر نقش حیاتی آنان در مدیریت محیطی و توسعه از ارکان تعریف پایداری اجتماعی است (Moffatt, 1996:35 در پورطاهری و دیگران، ۱۳۸۹: ۹). در پایداری اجتماعی باید سیاست برنده - برنده برای نسل‌های کنونی و آتی با هدف دستیابی به پیشرفت‌های اقتصادی و اجتماعی و محیطی مورد تأکید تصمیم‌گیران باشد (Martin, 2001:4 به نقل از همان: ۹). در رویکرد اجتماع‌مدار به توسعه پایدار جایگاه مردم فقیر و نیازهای اساسی آنان و به‌طور خاص رویکرد عدالت محور در اولویت قرار دارد (Overton, 1999:7-8 به نقل از همان: ۹). پایداری اجتماعی مفهومی است که عمدتاً با ابعاد کیفی همگام است و با مفاهیمی چون زندگی انسانی و احساس رفاه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. پایداری اجتماعی به معنای حفظ و بهبودبخشی به سرمایه اجتماعی یعنی شکل‌دهی جوامعی همگن و یکپارچه با منافع متقابل، دارای ارتباط و تعامل میان گروه‌های مردمی، جامعه‌ای دارای احساس ترحم، صبوری، قابلیت انعطاف و تابع عشق و وفاداری که گاه با سرمایه اخلاقی نیز همراه می‌شود (Goodland, 2003:1-6 به نقل از همان: ۱۱). با این نگاه توسعه پایدار اجتماعی را می‌توان توسعه‌ای دانست که:

نیازهای اساسی انسان به غذا، سرپناه، آموزش، شغل، درآمد، وضعیت زندگی و فعالیت را تأمین کند.

عدالت‌خواه باشد و این اطمینان را بدهد که منافع توسعه کاملاً در سرتاسر جامعه به تساوی و منصفانه توزیع می‌شود.

رفاه فیزیکی، ذهنی و اجتماعی جمعیت را ارتقا داده یا حداقل از بین ببرد.

آموزش و خلاقیت و توسعه توان انسانی را برای کل جامعه ترویج کند.

میراث فرهنگی و زیستی را حفظ کرده، احساس ارتباط با تاریخ و محیط زیست را تقویت کند.

مردم‌سالارانه باشد و مشارکت و دخالت شهروندان را ترویج کند.

قانونمداری است و این هر دو مباحثی هستند که همبستگی بسیار نزدیکی با بعد پایداری اجتماعی و مشخصه‌های آن دارند. یک سیستم پایدار بایستی از نظر اکولوژیکی سالم، از نظر اقتصادی ماندگار، از نظر اجتماعی مقبول و از نظر سیاسی مسئول و مشروع باشد و این هر چهار در فرآیند پایداری ضروری بوده و دارای ارتباطات متقابلی با یکدیگر هستند. یک سیستم که از نظر اکولوژیکی سالم نیست، هر چه قدر هم که در کوتاه‌مدت سودآور یا از نظر اجتماعی حمایتی به نظر برسد، نمی‌تواند بهره‌وری‌اش را در طول زمان حفظ کند. یک سیستم که از نظر اقتصادی سازگار نیست، هر چه قدر که از نظر اکولوژیکی سالم یا از نظر اجتماعی مقبول و یا از نظر اجتماعی مشروع و مسئول به نظر برسد، نمی‌تواند به کار گرفته شود. سیستمی که از نظر اجتماعی مقبول نیست و مورد حمایت قرار نمی‌گیرد، هر چه قدر هم که سودآور باشد یا از نظر زیست‌محیطی دوستانه باشد، به وسیله جامعه‌ای که باید آن را پشتیبانی کند، نابود خواهد شد. همچنین سیستمی که از نظر سیاسی مشروع و مسئول نیست، مورد حمایت قرار نخواهد گرفت. به عبارت بهتر، پایداری این چهار بعد، مستلزم پایداری سیستم است (نجفی، ۱۳۸۳: ۱۳).

در این پژوهش، با تأکید بر ارتباط متقابل میان بعد اجتماعی پایداری شهری با ابعاد چهارگانه دیگر یعنی اقتصادی، زیست‌محیطی، کالبدی و نهادی (سیاسی) و نقش تأثیرگذار پایداری اجتماعی در پایدارسازی سایر ابعاد پایداری شهری، پایداری اجتماعی فرایند و وضعیتی عموماً کیفی است که به دنبال ایجاد زمینه‌ای مناسب برای زندگی افراد، اجتماعات و جوامع در کنار یکدیگر همراه با احترام، احساس هدفمندی و ارزشمند بودن، احساس تعلق و برابری است. پایداری اجتماعی به دنبال بالفعل‌سازی توانمندی‌های افراد و گروه‌ها برای زندگی در کنار یکدیگر و فراهم‌سازی زمینه‌ای ایجاد احساس مشترک عاطفی و روانی میان ساکنان یک شهر / محله می‌باشد. پایداری اجتماعی به جای تدوین قوانین و مقررات و آیین‌نامه‌ها و... جهت دستیابی به کیفیت بالای زندگی در محیط شهری، عمدتاً به دنبال تغییر در ارزش‌ها و

که بر روی محیط زیست تأثیر می‌گذارند و این مردم تا زمانی که تبدیل به پدیده‌ای انبوه (اجتماع) نگردند، قدرت تأثیرگذاری چندانی بر روی محیط زیست ندارند. پس بنابراین تلاش شما در جهت پایداری محیطی، در واقع تلاشی غیرمستقیم در جهت پایداری اجتماعی است.

- در حوزه اقتصادی، اقتصاد ابزاری است برای خدمت‌رسانی به مردم، نه اینکه مردم را تبدیل به ابزارهای کند برای ازدیاد منافع اقتصادی. پس زمانی که سخن از پایداری اقتصادی و شاخص‌هایی چون کاهش فقر و نابرابری، کاهش بیکاری، توزیع عادلانه ثروت‌ها و امکانات و... می‌شود، در واقع اشاره‌ای است غیرمستقیم به ابعاد انسانی و اجتماعی فعالیت‌های اقتصادی. - هرچند که پایداری کالبدی و طراحی محیط کالبدی یکی از مؤلفه‌های اساسی برای ساخت اجتماعات پایدار به خصوص در نواحی شهری است؛ اما پایداری اجتماعی تنها به واسطه طراحی کالبدی جوامع ایجاد نخواهد شد. در واقع تا زمانی که سبک زندگی و الگوهای مصرفی خانوارها و اجتماعات تغییر نیابد، پایداری کالبدی نیز نمی‌تواند به تنهایی باعث ایجاد اجتماعات پایدار گردد. هر چند که طراحی کالبدی می‌تواند در ایجاد و ارائه اولویت‌ها و گزینه‌های انتخابی مختلف برای برپایی اجتماعات پایدار یاری رساند.

- پایداری نهادی (سیاسی) نیز از جمله ابعاد و حوزه‌هایی است که در سال‌های اخیر در مباحث مربوط به توسعه پایدار و پایداری شهری مورد اهتمام قرار گرفته است. در واقع این بعد تأکید است بر داشتن چشم‌انداز بلندمدت‌تر و بررسی و تعیین تأثیرات تصمیم‌گیری و تصمیمات فعلی روی نسل‌های آینده، وضع مقررات، قوانین و سیاست‌ها، بررسی و تعیین تأثیرات تغییرات آنها در بخش‌های مختلف و تضمین همبستگی بین آنها و... (زاهدی، ۱۳۸۵: ۳۵). مطرح شدن مقولاتی چون حکمروایی خوب و حکمروایی خوب شهری در مباحث متأخرتر توسعه پایدار، تأکیدی است بر ابعاد سیاسی موجود در پارادایم پایداری. مهمترین ویژگی‌های یک حکمروایی خوب شهری، مشارکت و

۶۰). در این مقاله ارزیابی پایداری اجتماعی در شهر سبزوار بر اساس سطح نخست یعنی سطح عملی بوده است.

مواد و روش‌ها

– روش‌شناسی تحقیق: ماهیت تحقیق حاضر به لحاظ هدف، توسعه‌ای-کاربردی و به لحاظ روش تحقیق، روشی ترکیبی است. در این تحقیق از روش تحلیل داده‌های ثانویه و بررسی‌های پیمایشی در بخش گردآوری داده‌ها و از روش‌های علی و همبستگی در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. در جهت آزمون روایی ابزار سنجش که در حقیقت چگونگی حرکت محقق از تعریف نظری به تعریف عملی را مشخص می‌کند، در تدوین گویه‌های تحقیق از گزاره‌های تحقیق (بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق) استفاده گردید. همچنین در جهت روایی بالای مقیاس اندازه‌گیری (پرسش‌نامه)، پس از تدوین آنها مبتنی بر انجام روایی صوری، از نظرات استادان و صاحب‌نظران ذی‌صلاح در جهت سنجش اعتبار محتوایی نیز بهره برده شد که اکثریت آنها مناسب بودن گویه‌ها را تأیید نمودند. همچنین با توجه به نوع مقیاس سنجش ابزار، جهت محاسبه انسجام درونی ابزار و همسازی گویه‌ها (پایایی ابزار سنجش) از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید که نتایج آن در جدول (۲) ارائه شده است.

تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار ... نگرش‌ها و باورهای و نوع نگاه شهروندان نسبت به مکان زندگی و محیط زیست و اطرافیان است. ارزیابی پایداری اجتماعی را می‌توان از سه منظر مورد اهتمام قرار داد. ارزیابی پایداری اجتماعی از بعد عملی که به استفاده از روش‌ها و شاخص‌های مرتبط در راستای ارزیابی پایداری می‌پردازد. بدین معنی که در پی بررسی پایداری فعالیت‌ها و کنش‌های انسانی است که موضوعات مختلفی را دربرمی‌گیرد. در این بعد ارزیابی پایداری، روش‌ها، موضوعات و شاخص‌هایی نظیر توانمندسازی افراد جامعه، مشارکت، قابلیت دسترسی، رفاه، اشتغال، سلامتی، امنیت و سایر شاخص‌هایی مدنظر است که استانداردهای زندگی را تعیین می‌کنند. بعد دوم مربوط به ارزیابی پایداری سیاست‌ها است و براساس اصول و اهداف ارزیابی می‌کند، بدین صورت که آیا این اصول و اهداف متناسب با مقوله پایداری و در راستای آن هستند؟ ارزیابی این بعد با هدف متمایل شدن اصول و اهداف به سمت پایداری انجام می‌شود، محورهایی که توجه‌نکردن به پایداری آنها، پایداری بعد عملی را نیز با چالش روبرو می‌کند و نهادهای اجرایی متولی را با مشکل مواجه خواهد نمود و به عبارت بهتر می‌توان گفت که پایداری اصول توسعه را ارزیابی می‌کند. در بعد سوم ارزیابی پایداری اجتماعی، تئوری‌ها و رهیافت‌ها ارزیابی می‌شود. این موضوع بررسی می‌شود که آیا تئوری‌ها، نظریه‌ها و رهیافت‌ها بر مبنای اصول پایداری تدوین شده‌اند؟ (سالمی، ۱۳۹۰):

جدول ۲: مقادیر ضریب آلفای کرونباخ برای آزمون میزان پایایی گویه‌های تحقیق

پایداری اجتماعی						کل گویه‌ها	آلفای کرونباخ
سرمایه اجتماعی	عدالت فضایی	احساس تعلق مکانی	احساس امنیت اجتماعی	بهره‌مندی اقتصادی	مشارکت در امور		
۰/۹۰۱	۰/۸۸۰	۰/۷۴۴	۰/۶۲۵	۰/۸۲۲	۰/۷۳۵	۰/۹۱۲	

منبع: نگارنده بر اساس داده‌های پرسش‌نامه

ناحیه‌بندی‌های شهرداری سبزوار استفاده گردید. بدین صورت که از میان نواحی دوازده‌گانه، نواحی ۲ و ۳ انتخاب گردیدند و از میان محله‌های این نواحی نیز به ترتیب محله دو از ناحیه ۲ و محله سه از ناحیه ۳ برای تحلیل‌های پیمایشی انتخاب گردیدند (جدول ۳). البته در جهت تحلیل جامع‌تر قطعاً در نظر گرفتن تمام بافت‌ها و محدوده‌های شهری به ویژه محدوده‌هایی مانند سکونتگاه‌های غیررسمی، بافت‌های فرسوده و... ضروری است که متأسفانه در این تحقیق به واسطه مشکلات متعدد زمانی، مالی، پرسنلی و... این امکان فراهم نگردید. امید است این تحقیق بتواند چهارچوبی را در حد توان علمی نویسندگان برای تحلیل‌های بیشتر و بهتر در آینده فراهم نماید.

- جامعه آماری، واحد تحلیل و حجم نمونه:

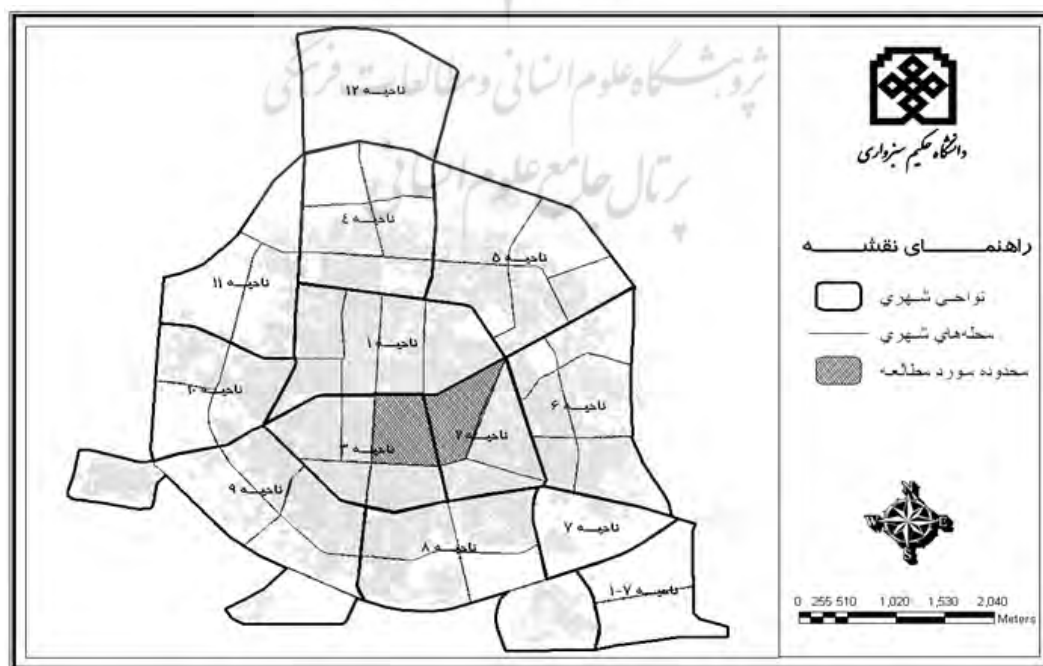
جامعه آماری این پژوهش کل سرپرستان خانوارهای نواحی شهری دو و سه شهرداری سبزوار است که بر اساس آمارگیری سال ۱۳۸۵ برابر با ۱۹۶۹۲ خانوار می‌باشند. واحد تحلیل تحقیق سرپرستان خانوارها هستند. نظر به اینکه گردآوری پرسش‌نامه از کل جامعه آماری غیرممکن می‌نمود، با شناسایی حجم نمونه‌ای متناسب به این کار اقدام گردید. برای انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده گردید که با توجه به مشخص بودن حجم جامعه آماری و ضریب اطمینان ۹۵ درصد مقدار حجم نمونه برابر با ۳۸۲ نمونه برآورد گردید.

در این تحقیق با توجه به گستره وسیع محدوده مورد پژوهش و عدم امکان پیمایش در تمامی محدوده شهر، از

جدول ۳: توزیع پرسش‌نامه‌ها در محدوده‌های منتخب بر اساس تعداد خانوار

شماره ناحیه/محله	جمعیت ناحیه	جمعیت محله	تعداد خانوار	درصد	تعداد پرسش‌نامه
۲/۲	۲۴۴۱۷	۱۱۹۹۴	۳۲۴۲	۷۰/۸	۲۷۰
۳/۳	۲۵۴۲۴	۴۹۴۲	۱۳۳۶	۲۹/۲	۱۱۲
مجموع	۴۹۸۴۱	۱۶۹۳۶	۴۵۷۸	۱۰۰	۳۸۲

منبع: اطلاعات طرح جامع شهر سبزوار، ۱۳۸۸ و محاسبات نگارنده

شکل ۱: محدوده شهر سبزوار و محله‌های مطالعه‌شده

منبع: نگارندگان

- فرضیه‌های تحقیق

☞ با توجه به قدمت اسکان و مرکزیت جغرافیایی این نواحی، شاخص‌های پایداری اجتماعی در آنها در وضعیت نسبتاً مناسبی قرار دارد.

☞ تفاوت شاخص پایداری اجتماعی بر اساس متغیرهایی چون سن، جنس، تحصیلات، سابقه اسکان و نوع تصرف واحد مسکونی معنی‌دار است.

☞ مهمترین شاخص در سنجش پایداری اجتماعی، شاخص سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های سازنده آن یعنی شبکه‌های اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی است.

- متغیرهای تحقیق

متغیر اصلی این تحقیق که یک متغیر پنهان است، پایداری اجتماع شهری (توسعه اجتماعی پایدار در مناطق شهری) می‌باشد که با مطالعه مبانی نظری و مرور ادبیات تحقیق، شاخص‌های اصلی که می‌توانستند در جهت تحلیل سطح پایداری اجتماعی در شهرها مورد استفاده قرار گیرند شناسایی گردیدند. شاخص‌های انتخاب‌شده برای این امر عبارت‌اند از: سرمایه اجتماعی، عدالت فضایی، احساس تعلق مکانی، احساس امنیت اجتماعی، مشارکت در امور و بهره‌مندی اقتصادی. با توجه به اینکه در هر پژوهشی به‌خصوص تحقیقات انسانی و اجتماعی، چگونگی گذر از نظر به عمل، به تعریف عملیاتی متغیرها و شاخص‌ها نیازمند است، در ابتدای امر شاخص‌های فوق نیز با مطالعه مبانی نظری و ادبیات تحقیق، تعریف عملیاتی گردیدند.

سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی یک مفهوم چند بعدی است که کمیت و کیفیت روابط اجتماعی دو بعد اصلی آن هستند. سرمایه اجتماعی شبکه‌هایی با هنجارهای اعتماد و عمل متقابل است که با ساختار روابط اجتماعی خاصی بین کنشگران مشخص می‌شود. آنچه مسلم است اینکه سرمایه اجتماعی از بین هزاران کنش متقابل هر روزه مردم به وجود می‌آید. بین شخص خاصی یا بین ساختارهای اجتماعی قرار ندارد؛ بلکه در فضایی بین مردم قرار دارد.

متعلق به کسی نیست. همه می‌توانند مشغول تولید آن باشند. سرمایه اجتماعی با شکل‌گیری پیوند و شبکه‌های اجتماعی بر مبنای اصول اعتماد، عمل متقابل و هنجارهای کنش ایجاد و تقویت می‌شود. این امر به سرمایه‌گذاری‌های اساسی: زمان، انرژی، احساس، امکانات مادی و... در روابط ما با دیگران نیاز دارد. در واقع ما می‌توانیم با این سرمایه‌گذاری‌ها در مواقع نیاز روی حمایت اطرافیان خود حساب کنیم. این آشنایی‌ها و شناخت‌های دو طرفه سبب مشارکت در فعالیت‌های گروهی، ایجاد نظرات مشترک درباره مسائل، گسترش اعتماد (با رضایت خطر کردن در یک متن اجتماعی بر این پایه که دیگران پاسخ مثبت می‌دهند)، توافق در مورد هنجارهای اجتماعی (کنترل اجتماعی شامل فرمول‌های نوشته‌نشده حاکم بر رفتارهای اجتماعی که نیاز به ضمانت‌های قانونی نهادمند شده خیلی رسمی را کاهش می‌دهد) می‌شود. بنابراین در بیشتر مواقع مردم از سرمایه اجتماعی خود استفاده می‌کنند. در این مقاله، سنجش سرمایه اجتماعی بر اساس وجود همبستگی و انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و وجود شبکه‌های اجتماعی میان شهروندان سنجیده شده است (جدول ۳).

احساس تعلق مکانی: احساس تعلق مکانی یکی از سطوح سه‌گانه‌ای است که «شامای» برای حس مکان تعیین می‌کند که تعلق به مکان، دلبستگی به مکان و تعهد به مکان را شامل می‌شود. بر این اساس، در سطح تعلق به مکان، فرد نه تنها از نام و نمادهای مکان آگاه است، بلکه با مکان احساس بودن و تقدیر مشترک داشتن نیز دارد، در این حالت نمادهای مکان محترم و آن چه برای مکان رخ می‌دهد، برای فرد نیز مهم است (Shamai, 1991) در فلاح، ۱۳۸۵: ۶۱. (جدول ۴).

مشارکت در امور: مشارکت را می‌توان «تمایل اشخاص به درگیری ذهنی و عاطفی در موقعیت‌های گروهی دانست که آنان را بر می‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یکدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند» (طوسی، ۱۳۸۰: ۵۴). در این تحقیق، مشارکت

شهروندان در فرایند مدیریت شهری براساس وجود تمایل و علاقه در آنها برای مشارکت در امور گوناگون مرتبط با محیط زندگی‌شان سنجیده شده است (جدول ۵).

عدالت فضایی (دسترسی به امکانات و خدمات):

این شاخص، میزان رضایتمندی شهروندان از دسترسی به خدمات و امکانات شهری در فاصله زمانی و مکانی مناسب را در برمی‌گیرد. خدمات و امکاناتی چون مراکز مالی و اعتباری، ورزشی، تفریحی، انتظامی و امنیتی، درمانی، آموزشی، مذهبی و فرهنگی و... را شامل می‌شود (جدول ۶).

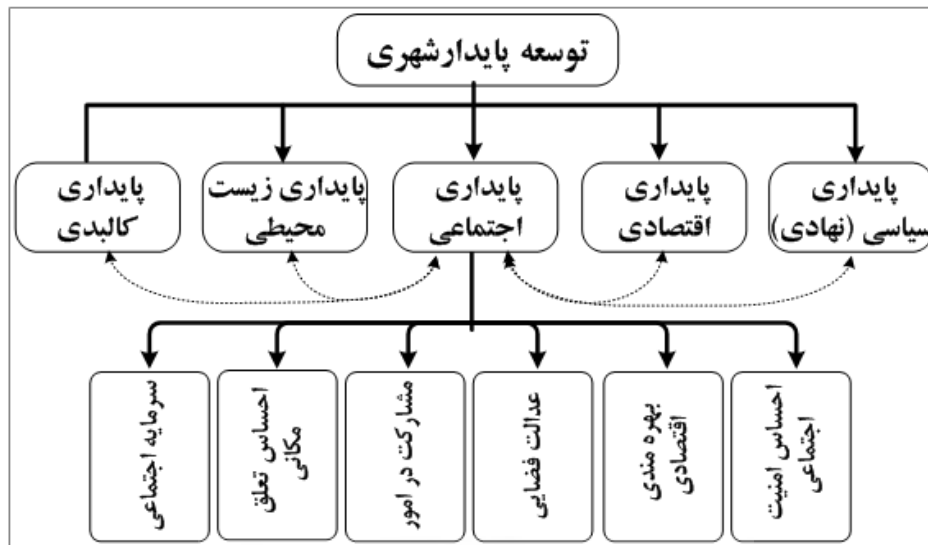
بهره‌مندی اقتصادی: در این تحقیق، شاخص بهره‌مندی اقتصادی براساس توان سرپرستان خانوارها در تأمین نیازهای اولیه، بهداشتی - درمانی، آموزشی، تفریحی و امکانات زندگی برای اعضای خانواده، سنجیده شده است (جدول ۷).

احساس امنیت اجتماعی: احساس امنیت در واقع بر جنبهٔ درونی و ذهنی امنیت اشاره دارد. احساس امنیت یکی از نیازهای سطوح پایین‌تر انسان‌ها است. در صورتی که این نیاز مهم در جوامع برآورده نشود، دیگر نمی‌توان انتظار داشت که کنش‌گران اجتماعی به نیازهای سطوح بالاتر مثل خودشکوفایی بپردازند (مزلو، ۱۳۷۲). امنیت اولین عاملی است که امکان زندگی انسان‌ها را در کنار هم فراهم می‌کند و موجب می‌شود افراد جامعه بتوانند از یاری هم بهره‌مند گردند. در مسئولیت‌های اجتماعی مشارکت جویند و در رشد و تعالی جامعه مؤثر واقع شوند (صالحی‌امیری و افشاری نادری، ۱۳۹۰: ۵۰). احساس امنیت اجتماعی هم نشانهٔ نظم اجتماعی است و هم از بنیادی‌ترین ضروریات توسعه و پیشرفت جوامع محسوب می‌شود. ویور (Weaver) معتقد است که امنیت اجتماعی در کنار امنیت اقتصادی، سیاسی، نظامی، زیست‌محیطی قابل طرح نیست، بلکه مفهوم هم‌تراز امنیت اجتماعی، امنیت ملی است؛ چرا که در وضع

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۴

کنونی امنیت اجتماعی، مرجع امنیت ملی است. به اعتقاد ویور در حالی که امنیت ملی به تهدیدات علیه حاکمیت می‌پردازد، امنیت اجتماعی معطوف به هویت است. هویت اجتماعی مقوله‌ای بسیار مهم است که چه دولت باشد و چه نباشد، وجود دارد (نصیری، ۱۳۸۱: ۱۲۶). احساس امنیت اجتماعی با مقولاتی چون سرمایهٔ اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و عدالت اجتماعی ارتباط مستقیمی دارد. نظر به اینکه در این پژوهش، سرمایهٔ اجتماعی و عدالت فضایی خود به عنوان دو شاخص مهم پایداری اجتماعی به تفکیک بررسی شده‌اند، مراد از مفهوم احساس امنیت اجتماعی بیشتر ناظر بر احساس امنیت شهروندان از حضور و فعالیت در محیط شهر و محله، بدون ترس و اضطراب در هر ساعتی از شبانه‌روز و داشتن احساس امنیت جانی و مالی در محله است. بدون شک بخش مهمی از این احساس امنیت به وجود اعتماد و اطمینان نسبت به محیط و اطرافیان چه به صورت عینی و چه ذهنی بر می‌گردد و از این نظر ارتباط تنگاتنگی میان شاخص‌هایی چون سرمایهٔ اجتماعی، اعتماد اجتماعی و... با احساس امنیت اجتماعی وجود دارد (جدول ۸).

با توجه به اینکه این شاخص‌ها، کیفی هستند و سنجش آنها به صورت مستقیم امکان‌پذیر نیست، به عنوان شاخص‌های پنهانی تعریف شدند که از طریق معرف‌هایی برآورد گردیدند. همچنین از آنجا که کیفیت‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی زندگی انسان بر نوع خواست‌ها و تمنیات و آرزوهای او تأثیرگذار است، متغیرهای زمینه‌ای چون سن، جنس، تحصیلات، مدت سکونت در شهر، نوع تصرف واحد مسکونی (مالکی یا استیجاری) به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته شدند تا تأثیر هر یک از آنها بر متغیر وابسته بررسی شود.

شکل ۲: مدل مفهومی تحقیق - شاخص‌های تبیین‌کننده پایداری اجتماعی

منبع: نگارندگان

یافته‌های تحقیق

محدوده‌های بررسی شده است. بر اساس یافته‌ها، بیشترین ناپایداری در شاخص‌های سازنده متغیر وابسته پنهان تحقیق یعنی پایداری اجتماعی به ترتیب مربوط به شاخص‌های مشارکت در امور، سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی مربوط است. برای تحلیل چرایی امر در شاخص مشارکت در امور بدون شک دخیل نبودن شهروندان در فرایندهای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری مدیریت شهری را می‌توان مهمترین دلیل برشمرد. برای تحلیل چرایی ناپایداری احساس امنیت اجتماعی، نکته‌ای که می‌توان بدان اشاره کرد، این است که محدوده‌های مطالعه شده به دلیل مرکزیت جغرافیایی و نزدیکی به خدمات و امکانات، در سال‌های اخیر مورد توجه اکثر شهروندان و به ویژه بنگاه‌های ساخت و ساز بوده است. این امر به همراه تشویق غیررسمی شهرداری محترم سبزوار به گسترش تخلفات ساختمانی باعث تشدید فشرده‌سازی و گسترش آپارتمان‌نشینی و افزایش ازدحام جمعیت و ترافیک سواره و پیاده در این محدوده‌ها شده است که این موضوع باعث تراکم بیشتر جمعیت و سکونت افراد با پایگاه‌های اجتماعی و اقتصادی مختلف در

برای تحلیل یافته‌های تحقیق، فرضیه‌های مطرح شده به عنوان مبنا قرار خواهند گرفت. سعی خواهد شد همگام با تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق، فرضیه‌های مذکور نیز آزمایش شوند. نظر به اینکه در بررسی‌های پیمایشی و ابزار تحقیق (پرسش‌نامه) از طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت استفاده گردید، گویه‌های به نوعی طرح گردیدند که اعداد ۱ تا ۵ معرف میزان پایداری اجتماعی محدوده‌های مورد مطالعه باشد، بدین صورت که گزینه ۱ معرف ناپایداری اجتماعی و گزینه ۵ معرف پایداری اجتماعی است. در این رابطه عدد ۳ به عنوان میانه نظری پاسخ‌ها و نماد پایداری متوسط انتخاب گردید. بر این اساس هر چه میزان عددی به دست آمده در معیارهای سازنده و ابعاد از عدد ۳ بالاتر باشد، نشان‌دهنده پایداری اجتماعی بیشتر محدوده مورد مطالعه می‌باشد و برعکس.

فرضیه اول) یافته‌های تحقیق حاکی از این می‌باشد که میانگین کلی پایداری اجتماعی در محدوده مورد مطالعه برابر با ۲/۸۵ است که پایین‌تر از عدد میانه نظری (۳) بوده و این امر نشان‌دهنده ناپایداری اجتماعی نسبی در

خدمات و امکانات مختلف تجاری، درمانی، تفریحی و آموزشی، اداری و... که باعث می‌گردد شهروندان در حداقل زمان ممکن به این خدمات دسترسی داشته باشند، در تمایل آنها به سکونت در این محلات و حتی احساس تعلق بدان تأثیرگذار بوده است؛

ج) نکته مهم دیگر آنکه متأسفانه شهر سبزوار و چه بسا بسیاری از شهرهای دیگر ایران در روند شهرسازی معاصر به سمت و سویی حرکت کرده‌اند که بسیاری از مناطق شهر همشکل و یکنواخت شده‌اند و دیگر نشانی از آن هویت بومی و محلی سابق در محلات شهری وجود ندارد. این موضوع یعنی نبودن بدیل و جایگزینی مناسب‌تر از وضعیت موجود باعث شده است که ساکنان و شهروندان محلات مطالعه‌شده، به حداقل‌های وضع موجود محیط سکونتی خود رضایت داده و به خصوص برای محلات مورد مطالعه که از دو ویژگی اصالت و قدمت و مرکزیت جغرافیایی برخوردار هستند، تمایل به سکونت و تعلق به آن علی‌رغم سایر مشکلات بیشتر گردد.

چرایی پایداری شاخص عدالت فضایی را نیز می‌توان در مرکزیت جغرافیایی و دسترسی با حداقل زمان و هزینه به امکانات و خدمات شهری جستجو کرد. در نهایت برای چرایی امتیاز بالای شاخص بهره‌مندی اقتصادی می‌توان به این نکته تأکید کرد که محلات مطالعه‌شده جزء مناطقی از شهر هستند که قیمت زمین و مسکن در آنها نسبت به سایر نقاط از ارزش بسیار بالاتری برخوردار است. این نکته بدان معنی است که گروه‌های ساکن در این محلات عمدتاً گروه‌های با درآمد بالا و متوسط به بالا بوده و به عبارت بهتر جزء دهک‌های درآمدی بالای جامعه هستند. این امر می‌تواند تبیین‌کننده امتیاز بالای شاخص بهره‌مندی اقتصادی در محدوده مطالعه‌شده باشد (جدول ۳ تا ۹).^۱

این محدوده شده است. شاید بتوان یکی از دلایل پایین‌بودن امتیاز مربوط به احساس امنیت اجتماعی و ناپایداری آن را این موضوع برشمرد.

برای تحلیل چرایی ناپایداری سرمایه اجتماعی نیز قطعاً دلایل فوق تأثیرگذار هستند. افزایش ازدحام جمعیت و بعضاً خروج ساکنان قدیمی و ریشه‌دار محلات مذکور به همراه سکونت اقشار با پایگاه‌های اجتماعی و اقتصادی مختلف و افزایش تحرکات فضایی و اجتماعی و اقتصادی در فضای شهری در کاهش سرمایه اجتماعی در محلات فوق بی‌تأثیر نبوده‌اند. این عامل باعث تنزل و چه بسا از بین رفتن شبکه‌های اجتماعی سنتی شده است که میان ساکنان قدیمی و ریشه‌دار این محلات در گذشته برقرار بوده است. در وضعیت کنونی با افزایش تعداد و تراکم جمعیت و حضور شهروندانی با پایگاه‌های اجتماعی و اقتصادی متفاوت و همچنین گسترش نهادهای مدرنیته و شبکه‌های اجتماعی مجازی، نه تنها شبکه‌های اجتماعی سنتی از بین رفته‌اند، به علاوه کاهش اعتماد اجتماعی نیز بر ناپایداری سرمایه اجتماعی شهروندان محدوده‌های مورد مطالعه تأثیرگذار بوده است.

همچنین کمترین ناپایداری در شاخص احساس تعلق مکانی، عدالت فضایی و بهره‌مندی اقتصادی بوده است. اینکه چرا با وجود سطح ناپایدار احساس امنیت و سرمایه اجتماعی در محدوده مطالعه‌شده، پاسخ‌های شهروندان نشان از تعلق مکانی بالای آنها به محدوده مطالعه‌شده را دارد می‌توان در این نکته دانست که:

الف) محدوده مطالعه‌شده به لحاظ تاریخی و اجتماعی جزء مناطق قدیمی و اصیل شهر سبزوار به شمار می‌رود و سکونت در این محلات برای شهروندان به گونه‌ای همراه با انتساب خود به آن گذشته و اصالت همراه خواهد بود و چه بسا باعث می‌گردد که شهروندان ساکن در این محدوده خود هویت خود را با هویت تاریخی و اجتماعی و فرهنگی این محلات پیوند بزنند؛

ب) در کنار اصالت محلات، قرارگیری آنها در مرکزیت ثقل جغرافیایی شهر سبزوار و نزدیکی و مجاورت آنها با

۱ - داده‌ها و اطلاعات تمامی جداول ۳ تا ۹ برگرفته از داده‌های تحقیق و محاسبات نگارنده می‌باشند.

جدول ۳: میانگین امتیازهای مربوط به شاخص سرمایه اجتماعی در محدوده مطالعه شده

انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان	گویه‌های مرتبط با سرمایه اجتماعی
۱/۱۳	۳/۱۷	۳۸۱	تا چه اندازه با مشخصات همسایگان خود آشنایی دارید؟
۱/۰۴	۲/۱۶	۳۸۲	تا چه اندازه با همسایگان خود روابط خانوادگی و صمیمانه دارید؟
۲/۰۸	۲/۳۱	۳۷۹	تا چه اندازه برای حل مشکلات و مسائل محله با همسایگان خود همفکری و مشورت می‌کنید؟
۱/۱۵	۲/۱۴	۳۸۰	آیا وقتی نیاز به کمک دارید می‌توانید بر روی کمک‌های همسایگانتان حساب کنید؟
۱/۱۷	۲/۱۶	۳۷۸	تا چه حد اختلافات و دعواهای میان اهالی و همسایگان به صورت کدخدامنشانه و به وسیله خود مردم حل و فصل می‌شود؟
۱/۲۳	۲/۶۹	۳۷۹	تا چه اندازه در فعالیت‌ها و جشن‌های مذهبی و مولودی‌های درون محله شرکت می‌کنید؟
۱/۲۲	۲/۹۲	۳۷۸	تا چه حد در مراسم عزاداری یا عروسی همسایگان دعوت شده‌اید یا رفته‌اید؟
۱/۱۰	۳/۲۷	۳۸۲	به هنگام خرید در سطح محله تا چه اندازه با همسایگان خود احوال‌پرسی می‌کنید؟
۱/۲۵	۲/۷۸	۳۷۹	در صورت نیاز آیا حاضرید اتومبیل خود را به همسایگانتان امانت بدهید؟
۱/۱۶	۲/۲۳	۳۸۰	در صورت نیاز شما فکر می‌کنید همسایگانتان حاضرند اتومبیل‌شان را به شما قرض بدهند؟
۱/۰۳	۲/۵۴	۳۸۲	در صورت نیاز همسایگانتان آیا حاضرید هر کجا که نیاز باشد آنها را از نظر مالی تضمین کنید؟
۰/۹۲	۳/۷۰	۳۷۹	تا چه حد به همسایگان خود اطمینان دارید؟
۱/۰۲	۲/۷۶	۳۸۰	تا چه حد حاضرید در صورت نیاز همسایگانتان، به آنها پول قرض بدهید؟
۱/۰۷	۱/۷۶	۳۷۸	آیا تاکنون با همسایگانتان به پارک و مکان‌های تفریحی رفته‌اید؟
۰/۸۶	۱/۶۶	۳۸۲	آیا این همسایگان و اهالی محله برای حل مشکلات جلسات منظم یا موردی تشکیل می‌شود؟
۱/۱۶	۲/۵۵	۳۸۰	میانگین

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۴: میانگین امتیازهای مربوط به شاخص تعلق مکانی در محدوده مطالعه شده

انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان	گویه‌های مرتبط با تعلق مکانی
۱/۰۱	۳/۵۴	۲۸۹	تا چه اندازه به زندگی در این شهر علاقه‌مند هستید؟
۱/۰۲	۳/۶۳	۳۸۰	تا چه اندازه به زندگی در این محله علاقه‌مند هستید؟
۱/۳۹	۳/۴۳	۳۸۱	آیا این محله را یکی از محلات قدیمی و اصیل شهر می‌دانید؟
۰/۹۷	۴/۰۷	۳۸۰	آیا این محله را یکی از محلات خوش‌نام شهر می‌دانید؟
۱/۳۹	۳/۱۷	۲۷۸	در صورت بهبود وضعیت مالی و اقتصادی تا چه حد علاقه‌مندید این محله را ترک کنید؟
۱/۲۶	۲/۸۷	۳۸۱	تا چه اندازه افراد مهم و بزرگان و ریش‌سفیدان محله را می‌شناسید؟
۱/۲۹	۳/۰۴	۲۷۷	اگر مجبور شوید از این محله نقل مکان کنید، برای اهالی محله، دلتان تنگ می‌شود؟
۱/۰۴	۳/۳۹	۳۸۰	از اینکه دیگران شما را اهل این محله یا ساکن این محل می‌دانند، احساس خوبی به شما دست می‌دهد؟
۱/۱۷	۳/۳۹	۳۸۰	میانگین

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۵: میانگین امتیازهای مربوط به شاخص مشارکت در امور در محدوده مطالعه شده

انحراف معیار	میانگین	پاسخگویان	گویه‌های مرتبط با مشارکت در امور
۱/۱۲	۱/۹۵	۳۷۸	آیا تا کنون برای اجرای پروژه‌های شهری در محله خود مشارکت مالی داشته‌اید؟
۱/۱۰	۱/۶۶	۳۸۲	آیا در صورت برگزاری انتخابات شورایی محلات مایل به کاندیدشدن هستید؟
۱/۲۷	۲/۲۴	۳۷۹	آیا تاکنون برای گزارش یکی از مشکلات محله به نهاد یا سازمانی که مسئول است، مراجعه کرده‌اید؟
۱/۳۱	۲/۲۳	۳۸۰	آیا با افراد ذی‌نفع و مشهور محله که توانایی کمک به حل مسائل و مشکلات محله را دارند، آشنایی دارید؟
۱/۲۰	۲/۰۳	۳۷۹	میانگین

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۶: میانگین امتیازهای مربوط به شاخص عدالت فضایی در محدوده مطالعه شده

انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان	گویه‌های مربوط به عدالت فضایی
۱/۱۲	۳/۴۵	۳۸۲	آیا از دسترسی به دستگاه‌های خودپرداز رضایت دارید؟
۱/۱۱	۲/۹۴	۳۸۰	آیا از دسترسی به مراکز و فضاهای ورزشی رضایت دارید؟
۱/۱۰	۳/۳۲	۳۸۱	آیا از دسترسی به مراکز و فضاهای خرده‌فروشی رضایت دارید؟
۱/۰۴	۳/۴۵	۲۷۸	آیا از دسترسی به مراکز آموزشی (دبستان) رضایت دارید؟
۱/۰۸	۳/۳۸	۲۷۹	آیا از دسترسی به مراکز آموزشی (راهنمایی) رضایت دارید؟
۱/۰۴	۳/۳۸	۳۸۲	آیا از دسترسی به مراکز آموزشی (دبیرستان) رضایت دارید؟
۱/۱۳	۳/۱۹	۳۸۲	آیا از دسترسی به مراکز بهداشتی و درمانی رضایت دارید؟
۱/۰۷	۳/۱۲	۳۸۰	آیا از دسترسی به مراکز آتش‌نشانی رضایت دارید؟
۱/۱۸	۳/۲۹	۳۸۰	آیا از دسترسی به مؤسسات مالی و بانک‌ها رضایت دارید؟
۰/۸۳۳	۳/۹۷	۳۸۲	آیا از دسترسی به مراکز محله‌ای مانند مساجد و ... رضایت دارید؟
۱/۱۹	۲/۸۹	۳۸۲	آیا از دسترسی به مراکز فرهنگی و کتابخانه‌ها رضایت دارید؟
۱/۱۵	۲/۹۴	۳۸۲	آیا از دسترسی به نیروی انتظامی و همچنین عملکرد آن رضایت دارید؟
۱/۰۹	۳/۲۹	۳۸۱	میانگین

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۷: میانگین امتیازهای مربوط به شاخص بهره‌مندی اقتصادی در محدوده مطالعه شده

انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان	گویه‌های مرتبط با بهره‌مندی اقتصادی
۰/۹۷	۳/۲۹	۳۸۰	تا چه حد خود را قادر به تأمین نیازهای اولیه خانواده می‌دانید؟
۰/۹۹	۳/۳۴	۳۸۱	تا چه حد خود را قادر به تأمین هزینه‌های درمانی خانواده می‌دانید؟
۱/۰۱	۳/۳۸	۳۸۰	تا چه حد خود را قادر به تأمین هزینه‌های آموزشی خانواده می‌دانید؟
۰/۹۸	۲/۸۶	۳۷۹	تا چه اندازه از وضعیت درآمدی و دخل و خرج خود راضی هستید؟
۱/۱۱	۱/۹۸	۳۸۱	تا چه حد فکر می‌کنید اگر شغل خود را از دست بدهید، به راحتی شغلی دیگر و باب طبعتان پیدا کنید؟
۰/۸۱	۳/۲۹	۳۸۲	تا چه حد فکر می‌کنید از امکانات زندگی بهره‌مند هستید؟
۰/۹۷۹	۳/۰۲	۳۸۰	میانگین

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۸: میانگین امتیازهای مربوط به شاخص احساس امنیت اجتماعی در محدوده مطالعه شده

انحراف معیار	میانگین	تعداد پاسخگویان	گویه‌های مرتبط با احساس امنیت
۱/۰۸	۲/۶۰	۲۷۸	تا چه میزان از ایمنی واحد مسکونی خود در برابر بلایای طبیعی احساس امنیت می‌کنید؟
۱/۱۶	۲/۹۲	۳۸۲	تا چه میزان خیابان‌ها و کوچه‌های محله را برای عبور و مرور به‌خصوص برای بچه‌ها و زنان ایمن می‌دانید؟
۱/۱۶	۲/۸۱	۳۸۰	تا چه میزان از پیاده‌روی شبانه در محله خود احساس امنیت می‌کنید؟
۱/۰۶	۲/۸۲	۳۸۰	تا چه میزان از پارک شبانه ماشین خود در بیرون از پارکینگ منزل احساس امنیت می‌کنید؟
۱/۱۴	۲/۷۹	۳۸۰	میانگین

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۹: میانگین امتیازهای مربوط به شاخص پایداری اجتماعی در محدوده مطالعه شده

میانگین پایداری اجتماعی	انحراف معیار	امتیاز شاخص‌ها			شاخص‌ها	پایداری اجتماعی
		میانگین	حداکثر	حداقل		
۲/۸۵	۰/۷۹۰	۲/۵۵	۴/۹۳	۱/۲۰	سرمایه اجتماعی	
	۰/۶۰۶	۳/۳۹	۴/۶۳	۱/۶۳	احساس تعلق مکانی	
	۰/۶۶۹	۲/۷۹	۴/۸۰	۱/۲۰	احساس امنیت اجتماعی	
	۰/۹۰۳	۲/۰۳	۴/۷۵	۱/۰۰	مشارکت در امور	
	۰/۷۱۴	۳/۲۹	۵/۰۰	۱/۱۷	عدالت فضایی	
	۰/۹۷۹	۳/۰۲	۴/۸۳	۱/۳۳	بهره‌مندی اقتصادی	

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

اجتماعی، تنها شاخص احساس امنیت اجتماعی با این متغیر همبستگی نداشته است و بقیه شاخص‌ها دارای همبستگی مثبت و معنی‌داری با این متغیر بوده‌اند. بیشترین همبستگی مربوط به شاخص سرمایه اجتماعی و احساس تعلق مکانی به ترتیب با ۰/۳۵۵ و ۰/۳۱۲ بوده است. نکته مهم، رابطه معنی‌دار اما همبستگی منفی میان مدت اقامت و شاخص بهره‌مندی اقتصادی می‌باشد. این امر در واقع گویای آن است که به دنبال افزایش سطح رفاه اقتصادی خانوارها، تمایل آنها به ترک محله بیشتر می‌شود و این در حالی است که محدوده‌های منتخب جزء قدیمی‌ترین و اصیل‌ترین مناطق شهر سبزوار با مرکزیت جغرافیایی ویژه می‌باشند. شاید بتوان بخشی از دلیل این امر را در افزایش ساخت و سازهای بی‌اندازه بلند مرتبه و آپارتمانی در سال‌های اخیر دانست که عملاً باعث افزایش تراکم جمعیت، ازدحام ترافیک، افزایش اختلاط اجتماعی و کاهش نظارت اجتماعی و... گردیده و

فرضیه دوم یافته‌های تحقیق در خصوص نقش و جایگاه متغیرهای زمینه‌ای در کیفیت پایداری اجتماعی محدوده مطالعه شده گویای نقش قابل توجه و مهم متغیر نوع تصرف واحد مسکونی در شکل‌گیری پایداری اجتماعی است. شاخص‌هایی چون سرمایه اجتماعی، احساس تعلق مکانی و مشارکت در امور جزء مهمترین شاخص‌هایی هستند که با مالک یا مستأجر بودن ساکنان ارتباط دارد. در واقع از آنجایی که مالکیت باعث وابستگی به مکان و تداوم و درگیری ذهنی و عینی با مکان می‌شود، در افزایش سرمایه اجتماعی و احساس تعلق به مکان، عامل مهمی محسوب می‌شود. این امر به نوبه خود باعث تمایل شهروندان به مشارکت و درگیر شدن در فرایند امور نیز می‌گردد.

متغیر دیگری که ارتباط تنگاتنگی با کم و کیف پایداری اجتماعی در محدوده‌های منتخب داشته است، مدت زمان سکونت در محله بوده است. از میان شاخص‌های پایداری

زمینه‌های مورد علاقه بانوان است و قطعاً نزدیکی محل سکونت با این مراکز می‌تواند زمینه مناسبی برای افزایش احساس تعلق خاطر در آنها ایجاد کند.

همچنین وجود رابطه معنی‌دار میان متغیر تحصیلات با متغیر مشارکت در امور را می‌توان بخشی از رابطه میان آگاهی و احساس مسئولیت دانست. چرا که اقشار تحصیل کرده با افزایش آگاهی و نگاه انتقادی نسبت به فرایندها و فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و فرهنگی محیط پیرامون، احساس مسئولیتی را در خود برای مداخله و مشارکت احساس می‌کنند که در صورت وجود زمینه و بستر لازم و مناسب می‌توانند در این زمینه مساعدت نمایند. از آنجایی که موضوع شهر و برنامه‌ریزی شهری محیط شهری نیز با زندگی روزمره این گروه‌ها ارتباط دارد، قطعاً آنها زمینه و تمایل بیشتری برای مشارکت در خود احساس می‌کنند (جداول ۱۰ و ۱۱).

علاوه بر کاهش احساس امنیت و نظارت اجتماعی، باعث کاهش کیفیت محیط گردیده است.

متغیرهایی چون سن و وضعیت تأهل با هیچ یک از شاخص‌های پایداری اجتماعی رابطه معنی‌داری نداشته‌اند. متغیر جنسیت فقط با شاخص‌های احساس تعلق مکانی و مشارکت در امور دارای رابطه معنی‌داری بوده است. میانگین امتیاز احساس تعلق مکانی برای زنان برابر با ۳/۷۶ و برای مردان برابر با ۳/۳۶ بوده است. این امر نشان می‌دهد علی‌رغم بالا بودن امتیاز احساس تعلق مکانی برای مردان و زنان نسبت به میانه نظری، با این حال زنان نسبت به مردان احساس تعلق بیشتری به این محدوده‌ها داشته‌اند. شاید بتوان یکی از دلایل این امر را در مرکزیت ثقل جغرافیایی و نزدیکی این مناطق به مراکز خرید و تفریح شهر دانست، چرا که خرید و گذران اوقات فراغت در مراکز تجاری و بازارهای شهر یکی از

جدول ۱۰: ارتباط میان متغیرهای مستقل جنس، تأهل و نوع تصرف مسکن با شاخص‌های پایداری اجتماعی

متغیر وابسته (شاخص‌ها)	متغیر مستقل	جنس	وضعیت تأهل	نوع تصرف مسکن
سرمایه اجتماعی	۰/۸۰۲	۰/۴۴۰	۰/۰۰۰	
احساس تعلق مکانی	۰/۰۴۹	۰/۵۰۸	۰/۰۰۰	
احساس امنیت اجتماعی	۰/۲۳۹	۰/۴۸۲	۰/۸۶۰	
مشارکت در امور	۰/۰۱۹	۰/۴۹۹	۰/۰۰۰	
عدالت فضایی	۰/۲۱۲	۰/۵۱۳	۰/۳۱۱	
بهره‌مندی اقتصادی	۰/۵۲۲	۰/۰۷۱	۰/۴۸۶	

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۱۱: ارتباط میان متغیرهای مستقل سن، تحصیلات و مدت اقامت در محله با شاخص‌های پایداری اجتماعی

متغیر وابسته (شاخص‌ها)		سن		تحصیلات		مدت اقامت	
متغیر مستقل	Sig.,	Corrolation	Sig.,	Corrolation	Sig.,	Corrolation	Sig.,
سرمایه اجتماعی	۰/۵۲۱	۰/۴۹	۰/۹۵۱	-۰/۰۰۵	۰/۰۰۰	۰/۳۵۵	
احساس تعلق مکانی	۰/۴۷۳	-۰/۰۴۸	۰/۴۶۷	-۰/۰۴۹	۰/۰۰۰	۰/۳۱۲	
احساس امنیت اجتماعی	۰/۷۵۱	۰/۰۲۲	۰/۰۶۸	-۰/۱۲۵	۰/۱۰۸	۰/۱۱۰	
مشارکت در امور	۰/۲۲۵	-۰/۰۷۹	۰/۰۰۰	۰/۲۶۲	۰/۰۰۰	۰/۲۷۱	
عدالت فضایی	۰/۱۱۶	۰/۱۱۳	۰/۰۶۴	-۰/۱۳۵	۰/۰۰۳	۰/۲۰۹	
بهره‌مندی اقتصادی	۰/۰۳۵	-۰/۱۴۴	۰/۰۰۱	-۰/۲۲۶	۰/۰۲۰	-۰/۱۵۸	

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

عدالت فضایی بعد از سرمایه اجتماعی با ضریب ۰/۲۹۴ مهمترین نقش را در پایداری اجتماعی داشته است؛ یعنی با افزایش ۰/۲۹۴ واحد به عدالت فضایی، پایداری اجتماعی ۰/۲۹۴ واحد افزایش خواهد یافت و به همین ترتیب شاخص‌های تعلق مکانی، بهره‌مندی اقتصادی، مشارکت در امور و احساس امنیت اجتماعی در رتبه‌های بعدی تأثیرگذاری بر پایداری اجتماعی در محلات مطالعه‌شده قرار داشته‌اند (جدول ۱۲). همچنین تحلیل روابط میان سرمایه اجتماعی با سایر شاخص‌های پایداری اجتماعی نشان از همبستگی بالای شاخص سرمایه اجتماعی با دیگر شاخص‌ها دارد (جدول ۱۳). این امر مؤید یافته‌های مطالعات پیشین در خصوص نقش کلیدی سرمایه اجتماعی در زندگی انسان است. وجود سرمایه اجتماعی می‌تواند پیش‌زمینه و بستر مساعدی را برای شکل‌گیری اقسام گوناگون سرمایه، اعم از انسانی، اقتصادی، فیزیکی، فرهنگی و... و راهی برای نیل به موفقیت قلمداد شود. امروزه سرمایه اجتماعی، نقشی بسیار مهم‌تر از سرمایه فیزیکی و انسانی در سازمان‌ها و جوامع ایفا می‌کند و شبکه‌های روابط جمعی و گروهی، انسجام‌بخش میان انسان‌ها، سازمان‌ها و انسان‌ها و سازمان‌ها با سازمان‌ها می‌باشد. در غیاب سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند و بدون سرمایه اجتماعی، پیمودن راه‌های توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار می‌شوند.

تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار ...

فرضیه سوم) با توجه به افزایش تمرکز بر نقش و اهمیت سرمایه اجتماعی در کیفیت بخشی به زندگی انسان و مرور مطالعات نظری، فرضیه سوم بر شناسایی نقش و جایگاه سرمایه اجتماعی در مقایسه با دیگر شاخص‌ها در دستیابی به پایداری اجتماعی متمرکز گردید. نقطه عطفی که باعث توجه به نقش سرمایه اجتماعی در دستیابی به پایداری اجتماعی و تدوین فرضیه فوق گردید، ارتباط تنگاتنگی بود که میان این شاخص و ابعاد مختلف زندگی انسان برقرار است. در مطالعات زیادی، این موضوع مورد بررسی و تبیین قرار گرفته بود. از جمله این مطالعات می‌توان به موضوعاتی چون رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی (براتی و یزدان پناه شاه آبادی، ۱۳۹۰)، رابطه سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی (تقی‌لو، ۱۳۸۵؛ دلاور و دیگران، ۱۳۹۰؛ بحری پور و دیگران، ۱۳۹۱)، رابطه سرمایه اجتماعی و حکمرانی شهری (اکبری، ۱۳۸۵؛ سردارنیا، ۱۳۸۵)، رابطه سرمایه اجتماعی با مشارکت اجتماعی (نعمت‌اللهی و دیگران، ۱۳۹۲)، رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (صیدایی و دیگران، ۱۳۸۸)، رابطه سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی (خواجه نوری و دیگران، ۱۳۹۳)، رابطه سرمایه اجتماعی و شهروندی (فاطمی‌نیا و حیدری، ۱۳۸۸)، رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار اجتماعی (شفیعا و دیگران، ۱۳۹۱) و... اشاره کرد. لذا بررسی نقش و میزان اهمیت سرمایه اجتماعی در دستیابی به پایداری اجتماعی به عنوان فرضیه مورد بررسی قرار گرفت. برای ارزیابی این فرضیه از رگرسیون چند متغیره استفاده گردید. در این روش ضریب بتا نشان‌دهنده اثر خالص یا سهم هر یک از متغیرهای مستقل در متغیر وابسته تحقیق است. براساس یافته‌های حاصل از این روش، شاخص سرمایه اجتماعی با ضریب همبستگی ۰/۵۱۶ نسبت به سایر متغیرها، تأثیر مهمی در پایداری اجتماعی محلات مطالعه‌شده دارد به طوری که به ازای هر واحد افزایش سرمایه اجتماعی، پایداری اجتماعی ۰/۵۱۶ افزایش می‌یابد. یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های تحقیق برای شاخص‌های مختلف تأییدکننده این فرضیه تحقیق است.

جدول ۱۲: نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره و ضرایب استاندارد شده بنا برای پایداری اجتماعی

ضریب بنا	سرمایه اجتماعی	عدالت فضایی	تعلق مکانی	بهره‌مندی اقتصادی	مشارکت در امور	احساس امنیت اجتماعی
۰/۵۱۶	۰/۲۹۴	۰/۱۹۲	۰/۱۶۰	۰/۱۳۵	۰/۱۱۴	
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	Sig.

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

جدول ۱۳: رابطه سرمایه اجتماعی با سایر شاخص‌های سازنده پایداری اجتماعی

ضریب همبستگی	احساس امنیت اجتماعی	مشارکت در امور	احساس تعلق مکانی	عدالت فضایی	بهره‌مندی اقتصادی
۰.۴۰۰**	۰.۶۲۱**	۰.۵۴۵**	۰.۲۹۸**	۰.۱۶۴*	
۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	۰.۰۴۱	ضریب معنی‌داری

منبع: مطالعات میدانی نگارندگان

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مفهوم پایداری مشخص‌کننده یک تغییر در اندیشه توسعه است. این مفهوم چالشی را برای اندیشمندان توسعه در جهت ایجاد تعادل بین دولت، جامعه، طبیعت و بین رشد اقتصادی، توسعه اجتماعی و اکولوژی مطرح می‌کند. در دستور کار ۲۱، برای دستیابی به فرهنگ پایداری، تأکید ویژه‌ای بر بین رشته‌ای بودن توسعه پایدار شده است. اما دستور کار ۲۱ فقط به این نکته ختم نمی‌شود، بلکه تأکید بر امر آموزش و استفاده از دانش‌های شهروندان، نه تنها به انتشار آنان کمک می‌کند، بلکه این عمل احساس مسؤلیت اجتماعی و توسعه الگوهای رفتاری جدید را باعث می‌شود. این دستور کار بر لزوم ایجاد فرهنگ پایداری و بر احیای و ترمیم همبستگی اجتماعی تأکید می‌کند و عنوان می‌کند که هر اجتماعی بایستی موضوعات محیطی، اقتصادی و اجتماعی خودش را براساس ارزش‌های جامعه‌اش اولویت‌بندی نماید. بر این اساس به نظر می‌رسد جایگاه اجتماع در موضوع توسعه پایدار، جایگاهی ویژه و ارزشمند است.

در توسعه پایدار شهری نیز به عنوان یکی از محورهای اصلی، بعد اجتماعی و فرهنگی و اخلاقی است. بعدی که در عین اهمیت شایان توجه، به واسطه پیچیدگی‌اش، چندان مورد توجه مسئولان و اندیشمندان این حوزه قرار نگرفته است. پایداری در حوزه حیات شهری، مستلزم

در نظر گرفتن ابعاد متنوع و پیچیده آن در قالب زیرساخت‌های نرم (اجتماع، فرهنگ و اخلاق) و سخت (محیط، تکنولوژی، اقتصاد و...) است. اگر برنامه‌ریز شهری می‌خواهد اجتماعی فعال، مشارکت‌جو، و مسئول ایجاد کند، باید در همه امور یکپارچگی بین عناصر و مؤلفه‌ها را مورد اهتمام جدی خود قرار دهد. به همان اندازه که به زیرساخت‌های سخت، بها می‌دهد، به زیرساخت‌های نرم نیز توجه کند.

یافته‌های این پژوهش که در راستایی تحلیل کم و کیف پایداری اجتماعی در شهر سبزوار انجام شده است، حاکی از این هستند که در محدوده مطالعه‌شده شاخص کلی پایداری اجتماعی در موقعیت مناسبی قرار ندارد، هر چند که کم و کیف آن در میان شاخص‌های مختلف با فراز و نشیب‌هایی همراه است. بیشترین ناپایداری در شاخص‌های سازنده متغیر وابسته پنهان تحقیق یعنی پایداری اجتماعی به ترتیب مربوط به شاخص‌های مشارکت در امور سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی و همچنین کمترین ناپایداری در شاخص احساس تعلق مکانی، عدالت فضایی و بهره‌مندی اقتصادی بوده است که دلایل آن در متن اصلی مورد بحث قرار گرفت. بررسی‌های این پژوهش گویای نقش مهم و شایان توجه دو متغیر زمینه‌ای نوع تصرف واحد مسکونی (مالک / مستأجر بودن) و مدت اقامت در محله در بهبود

برنامه‌ریزی‌های کالبدی و طراحی فضاهای شهری، زمینه را برای ایجاد و بهبود سرمایه اجتماعی شهروندان فراهم سازد. بدون شک مهمترین اقدام در این خصوص دخیل نمودن شهروندان در فرایند تصمیم سازی و تصمیم گیری امور شهری به صورت رسمی و غیررسمی و ارتقای نقش و کارایی فضاهای عمومی در درون بافت شهرها به ویژه محلات شهری است.

۲- یکی از نکات مهم در محدوده مطالعه شده، کاهش رضایت‌مندی شهروندان و به خصوص گروه‌های اقتصادی با درآمد بالا از محدوده مطالعه شده بوده است؛ علی‌رغم اینکه این محدوده دارای مرکزیت جغرافیایی و اصالت شهری است. همبستگی منفی میان مدت اقامت و شاخص بهره‌مندی اقتصادی گویای آن است که ساکنان پردرآمد علاقه چندانی به سکونت دراز مدت در این محدوده را ندارند. ادامه این روند ممکن است در آینده باعث خروج بیشتر افراد با درآمد بالا و حتی متوسط به بالا از این محله شده و زمینه را برای فرسودگی اقتصادی و اجتماعی و کالبدی بافت فراهم سازد. بنابراین، ضروری است مسئولان امر با توجه به این نکته، به گونه‌ای برنامه‌ها و سیاست‌های خود را تدوین نمایند که به جای فرار افراد پردرآمد، باعث جذب بیشتر آنها به این محدوده و محلات مشابه گردد.

۳- اصالت تاریخی و فرهنگی، مرکزیت جغرافیایی و دسترسی به خدمات و امکانات زمینه مناسبی را برای ایجاد تعلق به مکان در محدوده‌های مطالعه شده فراهم ساخته است. نکته مهم برای نگهداشت و بهبود این احساس، جلوگیری از ساخت و سازهای بی‌حد و افزایش ازدحام جمعیت و ترافیک و به تبع آن ناهمگونی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و توسعه آسیب‌های اجتماعی در محدوده‌های مطالعه شده از سوی مدیریت شهری است. ضروری است مدیریت شهری به روندهای موجود برای افزایش تراکم جمعیتی و ساختمان با هر شرایط ممکن و به خصوص گسترش تخلفات ساختمانی در ازای پرداخت جریمه بازنگری جدی انجام دهد.

تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار ...

شاخص‌های پایداری اجتماعی دارد. سه شاخص مهم سرمایه اجتماعی، احساس تعلق مکانی و مشارکت در امور، رابطه معنی‌داری با نوع تصرف واحد مسکونی و مالک یا مستأجر بودن شهروندان داشته است. همچنین از میان شاخص‌های پایداری اجتماعی، تنها شاخص احساس امنیت اجتماعی با این متغیر همبستگی نداشته است و بقیه شاخص‌ها دارای همبستگی مثبت و معنی‌داری با این متغیر بوده‌اند. بیشترین همبستگی مربوط به شاخص سرمایه اجتماعی و احساس تعلق مکانی به ترتیب با ۰/۳۵۵ و ۰/۳۱۲ بوده است. یافته‌های دیگر تحقیق نشان دادند که از میان شاخص‌های شش‌گانه منتخب، شاخص سرمایه اجتماعی با ضریب بتای ۰/۵۱۶ بیشترین نقش و اهمیت را در پایداری اجتماعی محدوده مطالعه شده داشته است و پس از آن به ترتیب شاخص‌های عدالت فضایی با ۰/۲۹۴ و احساس تعلق مکانی با ۰/۱۹۲ قرار داشته‌اند.

نکته مهم دیگر در یافته‌های این پژوهش همبستگی درونی معنی‌داری بوده است که در سطح اطمینان ۹۹ درصد میان بخش عمده‌ای از شاخص‌های سازنده متغیر پنهان تحقیق یعنی پایداری اجتماعی مشاهده گردید. در واقع به جز شاخص بهره‌مندی اقتصادی که با برخی از شاخص‌ها مانند عدالت فضایی و احساس تعلق مکانی همبستگی ندارد، سایر شاخص‌ها با یکدیگر ارتباط و همبستگی مثبت و معنی‌داری دارند. این امر در واقع گویای ضرورت توجه به نگرش سیستمی و کل‌نگر در دستیابی به پایداری شهری و بالتبع، پایداری اجتماعی است. با توجه به یافته‌های این پژوهش، پیشنهادهای زیر جهت بهبود وضعیت پایداری اجتماعی در محدوده مطالعه شده و نواحی مشابه، قابل ذکر است:

۱- با توجه به نقش و جایگاه مهم و بی‌بدیل شاخص سرمایه اجتماعی در میان دیگر شاخص‌های بررسی شده و همچنین همبستگی مثبت و معنی‌دار آن با دیگر شاخص‌های بررسی شده، به نظر می‌رسد نظام مدیریت و برنامه‌ریزی شهری در شهر سبزوار و سایر شهرهای کشور، باید به سمت و سویی حرکت کنند که بتوانند با

۴- وجود برنامه‌های محله‌محور و اجتماع‌مدار در مدیریت شهری به خصوص شورای شهر و شهرداری سبزوار در جهت ایجاد احساس هویت مکانی و محله‌ای برای شهروندان محله‌های مختلف شهر اعم از برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی (اجرای برنامه‌های مختلف در محلات شهر)، برنامه‌های کالبدی و محیطی (طراحی محیطی)، برنامه‌های مدیریتی و... .

با توجه به نقش مهم عدالت فضایی در ارتباط با سایر شاخص‌های پایداری اجتماعی، توجه به توزیع عادلانه امکانات و خدمات در بخش‌های گوناگون ورزشی، تفریحی، بهداشتی و درمانی، انتظامی و امنیتی و... در تمامی مناطق شهر به گونه‌ای که شهروندان هر محله و ناحیه شهری بتوانند در حداقل فاصله زمانی و مکانی به این خدمات دسترسی داشته باشند. تلاش مدیریت شهری برای ایجاد هسته‌های جدید فعالیت در پهنه اصلی شهر در کنار هسته مرکزی موجود به ویژه در محلات و نواحی محروم می‌تواند در این زمینه کمک نماید.

منابع

ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۸)، جامعه‌شناسی توسعه، انتشارات کیهان، چاپ چهارم، تهران.

اکبری، غضنفر (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی و حکمرانی شهری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۳، صص ۱۵۳-۱۳۵.

بحری پور، عباس و همکاران (۱۳۹۱)، سرمایه اجتماعی و احساس امنیت اجتماعی، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، شماره ۴، صص ۸۹-۱۰۹.

براتی، ناصر؛ یزدان پناه شاه آبادی، محمد رضا (۱۳۹۰)، بررسی ارتباط مفهومی سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محیط شهری (مطالعه موردی شهر جدید پردیس)، جامعه‌پژوهی فرهنگی، سال دوم، شماره اول، صص ۲۵-۴۹.

پور طاهری، مهدی و همکاران (۱۳۸۹)، سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده‌آل فازی (مطالعه موردی: دهستان حومه بخش

جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۴

مرکزی شهرستان خدابنده)، مجله پژوهش‌های روستایی، شماره اول، صص ۱-۳۱.

تقی لو، فرامرز (۱۳۸۵)، مطالعات پایه - رابطه سرمایه اجتماعی با امنیت اجتماعی، مطالعات راهبردی، شماره ۳۲، صص ۲۵۸-۲۳۹.

خواجه نوری و همکاران (۱۳۹۳)، مطالعه رابطه سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی و هویت اجتماعی (مطالعه جوانان شهر بندرعباس)، فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۵۷، صص ۹۵-۱۰۹.

دلاور، علی و جهانتاب، محمد (۱۳۹۰)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر احساس امنیت، فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، شماره ۲۷، صص ۹۶-۷۳.

رهنمایی، محمد تقی (۱۳۸۶)، درس‌نامه نظریه‌های اجتماعی شهر، دوره دکتری، دانشگاه تهران.

رهنمایی، محمد تقی و همکاران (۱۳۸۸)، نگرشی بر ناپایداری اجتماعی در بوم شهر ایرانی، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۵۹-۲۶۰، صص ۲۹۷-۲۸۴.

زاهدی، شمس السادات؛ نجفی، غلامعلی (۱۳۸۵)، بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۴، صص ۷۶-۴۳.

سالمی، مریم و همکاران (۱۳۹۰)، سنجش پایداری اجتماعی زنان روستایی شهرستان سقز، فصلنامه مطالعات اجتماعی و روانشناختی زنان، سال ۹، شماره ۱، صص ۷۶-۵۵.

سردارنیا، خلیل الله (۱۳۸۵)، اثر سرمایه اجتماعی بر حکمرانی خوب، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۵۹-۲۶۰، صص ۱۴۵-۱۳۲.

شفیعا، محمد علی و شفیع، سعید (۱۳۹۱)، بررسی رابطه توسعه پایدار اجتماعی و سرمایه اجتماعی (نمونه موردی ساکنان محله غیررسمی شمیران نو)، جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۳، شماره ۴۶، صص ۱۶۴-۱۳۹.

شکویی، حسین و همکاران (۱۳۸۱)، ارزیابی پایداری اجتماعی در شهر قم، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۳، صص ۴۱-۲۷.

شیعه، اسماعیل (۱۳۸۲)، با شهر و منطقه در ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، تهران، چاپ اول.

صالحی‌امیری، سیدرضا و افشاری نادری، افسر (۱۳۹۰)، مبانی نظری و راهبردی مدیریت ارتقای امنیت اجتماعی و فرهنگی در تهران، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، شماره ۵۹، تابستان ۱۳۹۰، صص ۷۶-۴۹.

صدیایی، سید اسکندر و همکاران (۱۳۸۸)، دیپلاهای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مولفه‌های توسعه اجتماعی ایران، راهبرد توسعه، شماره ۱۹، صص ۲۲۵-۱۸۸.

- Hall, Tim(2005), Urban geography, 3rd edition, Routledge, London and New York.
- Hamm, B. (1998), Sustainable development and the future of cities, oxford & IBH Publishing Co. Pvt. Ltd. Center for European Studies.
- Hopwood B, Mellor M, O'Brien G. 2005. Sustainable development: mapping different approaches. Sustainable Development 13(1): 38-52.
- Littig B, Griessler E.(2005), Social sustainability: a catchword between political pragmatism and social theory. International Journal of Sustainable Development 8(1/2): 65-79.
- Martin. P.J., (2001), Speech delivered to the Conference on "The European Social Agenda and the EU's International Partners", The Social Dimensions of Sustainable Development, Brussels.
- Mega, V and Pedersen, J. (1998) Urban Sustainability Indicators, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Moffatt, I.(1996), Sustainable Development, Principles, Analysis and Policies, the Parthenon publishing group, London.
- Munier, Nolberto(2006), Hand Book on Urban Sustainability, Springer, the Netherlands.
- Overton, J.(1999), Strategies for Sustainable Development, Zed books, London and New York City.
- Sachs I.(1999), Social sustainability and whole development: exploring the dimensions of sustainable development. In Sustainability and the Social Sciences: a Cross-Disciplinary Approach to Integrating Environmental Considerations into Theoretical Orientation, Becker E, Jahn T (eds). Zed: New York; 25-36.
- Shamai, Shmuel (1991)," Sense of place: An empirical measurement", Israel, Geoforum volume 22, pp. 347- 358.
- Sustainable Cities Programme (1999), the United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS) and the United Nations Environment Programme (UNEP).
- Torjman, Sh.(2000), The Social Dimension of Sustainable Development, Caledon Institute Social Policy.
- Vallance. S & Perkins. H & Dixon. J (2011), what is social sustainability? A clarification of concepts, Geoforum 42, pp. 342-348
- تحلیلی بر ارزیابی کیفیت پایداری اجتماعی در نواحی دو و سه شهر سبزوار
- طوسی ، محمدعلی (۱۳۸۰)، مشارکت (در مدیریت و مالکیت)، مرکز آموزش مدیریت دولتی، تهران.
- عارفی، مهیار (۱۳۸۰)، به سوی رویکرد دارای - مبنا برای توسعه اجتماع محلی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰، صص ۳۳-۲۲.
- فاطمی نیا، سیاوش و حیدری، سیامک (۱۳۸۸)، عوامل مرتبط با تعهدات شهروندی، رفاه اجتماعی، سال ۱۰، شماره ۳۸، صص ۶۴-۴۱.
- فکوهی، ناصر (۱۳۸۳)، انسان شناسی شهری، نشر نی، چاپ اول.
- فلاحی، محمد صادق (۱۳۸۵)، مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶، صص ۶۶-۵۷.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰)، سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵.
- مزلو، آبراهام اچ. (۱۳۷۲)، انگیزش و شخصیت، ترجمه‌ی احمد رضوانی، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد.
- نجفی، غلامعلی (۱۳۸۳)، مدیریت توسعه پایدار برای بخش کشاورزی (تهیه یک چهارچوب راهبردی برای توسعه کشاورزی پایدار)، پایان نامه دکتری رشته مدیریت دولتی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
- نصیری، قدیر (۱۳۸۱)، معنا و ارکان جامعه‌شناسی امنیت: امنیت پایدار، سرمایه‌ی اجتماعی و جنبش‌های اجتماعی، فصلنامه راهبرد، شماره‌ی بیست و هشتم، زمستان ۱۳۸۱، صص ۱۳۳-۱۱۲.
- نعمت الهی، زهر و همکاران (۱۳۹۲)، بررسی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام و مشارکت اجتماعی)، فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۵۰، صص ۲۰۲-۱۷۵.
- Barron, L. and Gaunlett, E.(2002), Housing and Sustainable Communities, Indicators project, western Australian council of social service.
- Cities Alliance (2006), Cities without slums, Annual Report.
- Cuthill, M., (2009), Strengthening the social in sustainable development " developing a conceptual framework for social sustainability in a rapid urban growth region in Australia, Sustainable development, Published online in Wiley InterScience, (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/sd.397.
- DFID,(2002), Indicators for Socially Sustainable Development, http://www.livelihood.org/info/doc.
- Goodland, R.(2003), Sustainability Human, Social, Economic and Environmental, World Bank Washington DC, USA.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی